

Малиніна А. О.,  
Малиніна І. О.,  
Гриднева О. Ю.

# Великодній сувенір

Українська народна  
писанка



А.О. Малиніна, І.О. Малиніна, О.Ю. Гріднева

# ***Великодній сувенір***

## ***Українська народна писанка***

*Навчально-методичний посібник*

Харків  
«Скорпіон»  
2005

ББК 74.266.4

М 18

*Авторський колектив:*

*А. О. Малиніна* – зав. методичним кабінетом кафедри Українського декоративно-прикладного мистецтва Харківського державного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди.

*І. О. Малиніна* – аспірант кафедри загальної педагогіки та історії педагогіки Харківського державного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди.

*О. Ю. Гріднева* – керівник зразкового художнього колективу «Студії образотворчого мистецтва “Жар-Птиця”» Харківського міського дитячого Палацу культури, відмінник освіти України.

*Рецензенти:*

*Чен Н. В.* – старший викладач кафедри Українського декоративно-прикладного мистецтва Харківського державного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди.

*Климова Л. В.* – учитель образотворчого мистецтва, креслення та світової культури ЗОШ I–III ст. № 154 м. Харкова, спеціаліст вищої категорії, учитель-методист.

**Малиніна А. О., Малиніна І. О., Гріднева О.Ю.**

М 18 Великодній сувенір. Українська народна писанка: Навчально-методичний посібник. – Х.: «Скорпіон», 2005. – 48 с.

ISBN 966-7504-68-9

У представленому навчально-методичному посібнику подано матеріали з історії розпису яєць, описано основні композиційні закономірності побудови, колориту та техніки писанкарства, розроблено в доступній формі систему вправ, що допоможе ефективно оволодіти писанковим мистецтвом.

У посібнику також подано орієнтовні композиційні зразки яєць. Розроблені вправи, творчі роботи можуть бути використані для вивчення з дітьми різного шкільного віку цього виду мініатюрного живопису.

Книга розрахована на вчителів образотворчого мистецтва, методистів, керівників художніх гуртків, студій, студентів спеціальностей художньо-мистецьких дисциплін різних навчальних закладів.

ББК 74.266.4

ISBN 966-7504-68-9

© Малиніна А.О., Малиніна І.О., 2005

© Гріднева О.Ю., 2005

© Видавництво «Скорпіон», 2005



## ВСТУП

Шановні читачі! Ви тримаєте в руках третю книжку із запланованої нами серії посібників по декоративно-ужитковому мистецтву.

Одним із найважливіших завдань сучасної освіти є створення необхідних умов для формування творчої особистості, реалізації її природних здібностей. Особливе місце в процесі гуманізації освітнього середовища належить художньо-естетичному циклу навчальних дисциплін, тому сьогодні декоративно-ужиткове мистецтво є важливою складовою частиною системи художньої освіти.

Народне декоративно-ужиткове мистецтво України є частиною всесвітньої культури. Відновлення і збереження місцевих традицій народних художніх ремесел нині являє собою велику проблему, яку необхідно розв'язувати в комплексі, підключивши насамперед заклади освіти. На чільному місці повинні стояти такі питання, як значення традицій у народному мистецтві та їх роль при передачі майстерності від покоління до покоління, оволодіння певними традиційними художніми та технологічними прийомами; поняття про творчий характер ручної художньої роботи, роль особистості майстра в народному мистецтві; традиційні ремесла та їх зв'язок із природою. Робота повинна носити творчий, дослідницький характер, а твори відповідати функціональним та естетичним вимогам, мати яскравий національний колорит, художню цінність та високу якість виконання.

Тому представлений нами посібник буде корисним як для викладачів образотворчого мистецтва та студентів художніх навчальних закладів, так і всім, схильним до творчості людям, не байдужим до краси навколишнього світу. Варто лише почати й казковий світ писанки захопить вас. І хоча в навчальному посібнику пропонуються тільки основні мотиви писанкарства, це не обмежує вашої власної ініціативи, а лише націлює читача на глибоке засвоєння величезного мистецького досвіду писанкарів України, збереження й творчого використання їх художньої спадщини та художніх традицій.

Звичайно ж, майстерність не досягається за один день. Це поступова, наполеглива праця, та вона приносить радість, бо ця праця – творча. А найприємніше це – втілення своєї задуми в життя, створення своїми руками красивих речей, які прикрасять ваш дім та оновлять вас самих, бо ви пізнаєте радість творчості. І якщо в цьому вам допоможе наша книжка, автори вважатимуть, що своє завдання вони виконали.

Від усього серця бажаємо вам успіху та радості творчості!



## ПАСХАЛЬНИЙ СУВЕНІР

Пасхальне яйце є чи не найголовнішим атрибутом одного з релігійних свят християн – Великодня.

Писанки, що увібрали в себе ще язичницькі елементи, доповнюючи їх християнськими, протягом багатьох тисячоліть дотепер не перестають дивувати нас своєю красою та оригінальністю. Недаремно саме пасхальне яйце залишається цінним сувеніром як в Україні й Росії, так і за межами цих країн.

Ще з незапам'ятних часів у міфопоетичних традиціях багатьох світових культур яйце було найдавнішим символом життя. Саме його вважали прообразом світового яйця, з якого виростає Всесвіт. Звідси його обожнювання та надзвичайне звеличування.

Різні народи, шануючи яйце як символ життєдайності, створили власну атрибутику його возвеличення. Яйце фарбували, прикрашали. Навколо нього створено безліч міфів і легенд як народами Стародавнього Єгипту, Греції, Риму, так й індіанськими племенами Америки та Стародавнього Китаю.

Так у Єгипті яйце символізувало сонце, було атрибутом сонячного бога Пта, який катав його по небу. На Сході вважалося, що в той час, коли скрізь на землі панував хаос, то у величезному яйці були сховані всі форми життя. Шкаралупу зігрівав божественний вогонь, даючи яйцю тепло утвору. Завдяки цьому вогню і з'явилася з яйця міфічна істота – Пану. Усе невагоме стало Небом, а щільне – Землею. Пану з'єднав Небо з землею, створив вітер, простір, хмари, грім, блискавку. Щоб нагріти Землю, Пану дав їй Сонце, а щоб нагадати про холод – Місяць. Отже завдяки Пану, Сонце зігріло землю, засвітив Місяць, народилися планети й зірки. У античній же Греції вважали, що Всесвіт виник з яйця казкового невмирущого птаха Фенікса, яке він поклав у святилище бога Геліуса.

Недаремно зі стародавності у багатьох народів яйце служило символом сонця, що несе із собою життя, радість, тепло, світло, відродження природи, рятування від пут морозу і снігу, – іншими словами, переходу з небуття в буття. Тому саме яйце стало атрибутом весняних культових народних обрядів, пов'язаних із пробудженням землі. Його дарували одне одному на Великдень. А ще було прийнято підносити яйце як простий малий дарунок язичницьким богам, дарувати яйця друзям і благодійникам у перший день Нового року й у день народження. Багаті ж, замість пофарбованих курячих яєць, найчастіше підносили золоті чи позолочені. У древніх римлян був звичай на початку святкової трапези з'їдати печене яйце – це символічно пов'язувалося з успішним зачином нової справи.

Чимало стародавніх учених по-своєму пов'язували яйце із походженням усього, що існує в цьому світі. Так, візантійський богослов і філософ Іоанн Дамаскин підкреслював, що небо і земля в усьому подібні яйцю: шкаралупа – небо, пліва – хмари, білок – вода, а жовток – земля. З мертвої матерії яйця виникає життя, у ньому полягають можливість, ідея, рух і розвиток. У давнину яйцю також придавалося магічне значення. За переказами, навіть мертвим яйце дає силу життя, за допомогою яйця вони ніби відчують дух життя і знаходять утрачені сили. Існує одвічне повір'я, що завдяки чудодійній силі яйця можна вступати в контакт із померлими, і вони мовби

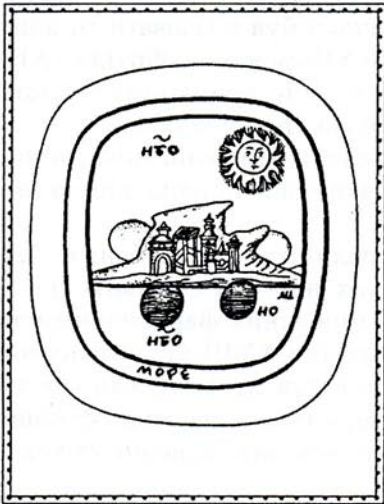


оживають на деякий час. Якщо ж покласти на могилу фарбоване яйце – перше з отриманих на Великдень, – небіжчик почує все, що йому скажуть, ніби повернеться до життя й перейметься radoшами чи смутками живого.

Невипадково в могилах, курганах, древніх похованнях дохристиянської епохи знаходять яйця як натуральні, так і виконані з різних матеріалів (мармур, глина й ін.). Найдавніші знахідки яєць були знайдені в єгипетських та нубійських похованнях. Мальовані яйця траплялися на території Європи, Азії, Африки. Більшість із них – страусині, в Європі, крім того, знаходили гусячі та курячі яйця. Так при розкопках у етрусських гробницях були виявлені різьблені й натуральні страусині й курячі яйця, іноді навіть розфарбовані.

А як же уявляли собі світ наші предки – слов'яни-язичники? Вважається, що він здавався їм схожим теж на велике яйце. Цікаво, що в різних народів існують навіть сказання про те, як яйце було знесено «космічним» птахом. У слов'ян же збереглися відлуння легенд про велику матір – матір Землі і неба, праматері богів і людей. Їм'я великої матері було Живе чи Живана.

Існувало таке бачення світу нашими пращурами. Посередині Всесвіту, подібно жовтку, розташувалася сама Земля. Верхня частина «жовтка» – наш Живий Світ, Світ Людей. Нижня – «исподня» сторона – Нижній світ, Світ Мертвих, Нічна Сторона. Коли там день, у нас панує ніч. Щоб потрапити туди, треба перетнути Океан – море, що оточувало Землю. Чи прорити колодязь наскрізь, і камінь буде падати в цей колодязь дванадцять днів і ночей. Навколо Землі, подібно яечним плівкам і шкаралупі, розташовано дев'ять різних небес. Кожне з дев'яти небес слов'янської міфології мало своє власне призначення: одне – для Сонця і зірок, інше – для Місяця, ще одне – для хмар і вітрів тощо. Сьоме за рахунком наші предки вважали «твердінню», прозорим дном небесного Океану. Там зберігалися запаси живої води – невичерпне джерело дощів. Усі дев'ять небес, а також землю і нижній світ зв'язувало між собою Світове дерево. На думку древніх слов'ян, воно понад усе було схоже на розлогий дуб, однак на гілках цього дуба дозрівали не тільки жолуді, але й насіння всіх інших дерев і трав. А там, де вершина Світового дерева піднімається над сьомим небом, був острів, і на тім острові жили прабатьки всіх птахів і звірів. Чудесний острів на сьомому небі слов'яни називали «ирием» чи «вирием».



Прадавні звичаї розмальовувати навесні яйця з'явилися у слов'янських народів ще в язичницьких віруваннях. Поряд з деревом життя, слов'яни бачили в яйці дивну таємницю: з прозорої рідини та жовтка з'являється на світ жива істота. Отже, яйце символізувало життєдайну силу.

Християни вважали, що як із яйця народжується життя, що було сховано в ньому, так із труни воскрес Син Божий. Звідси споконвічне звеличення яйця.

Мал. 1. Мініатюра із руського рукопису «Космографія Козьми Індікоплова», що зображує рух Сонця по небу і по підземному «нічному» морю.



Про це свідчать археологічні розкопки давніх поховань на території сучасної України. Учені знайшли там чимало культових яєць, починаючи з періоду ранньої бронзи. У добу пізньої бронзи такі культові яйця виготовлялися з глини або каменю. У Східному Криму в курганних похованнях скіфів, датованих ще IV ст. до н.е., також знаходили культові яйця.

Глиняні яйця були виявлені й на території Київської Русі. Київські (Руські) глиняні писанки, випалені вироби у формі яйця, покриті непрозорою, склистою, кольоровою поливою та «розписані» поливаними узорами. Найдавніша керамічна писанка, знайдена археологами, датується IX ст. н.е. Взагалі такі писанки були дуже поширені, при розкопках їх налічувалося близько 70 штук (див. кол. дод. № 1.1). Вважається, що в княжу добу на Русі було два основних осередки, де виготовлялися керамічні писанки: Київ і Новгород Великий. Найближчі сусіди теж займалися цим ремеслом.

Керамічні писанки виготовляли з глини відтінками кольорів від сіро-рожевого до червоного. Рідко ліпили їх із білої глини. Тло писанки київського виробництва було буро-брунатне, зелене, й зрідка жовте, а узор жовтий, зеленкуватий та іноді брунатний. Новгородські ж писанки мали тло буро-чорне, яке на краще виконаних писанках має металевий відблиск гематиту. Узор жовтий або зелений.

Найвищий розквіт виробництва писанок припадає на середину XI ст. Пізніше в XII–XIII ст. починає занепадати. Це було пов'язано з поширенням християнства на Русі, бо писанки тісно пов'язувалися з язичницькими віруваннями. Але з часом, коли вони увібрали християнські елементи, виробництво писанок відродилося і збереглося аж до наших днів.

Надзвичайно цікаве значення для сучасників являють і крашанки. Адже вони є атрибутом одного з головних релігійних свят християн – дня поминання «чудесного Воскресіння» розп'ятого на хресті Ісуса Христа.

Перше письмове свідчення про фарбовані яйця до Святого Великодня ми зустрічаємо в рукописі, виконаному на пергаменті, який належить до X ст., і зберігається в бібліотеці монастиря Св. Настасії, що недалеко від Фессалоник у Греції. Наприкінці церковного статуту, наведеного в рукописі, після молитов на Великдень належало читати також молитву на благословення яєць, сиру. Ігумен, цілуючи братів, повинен був роздавати їм яйця зі словами: «Христос Воскресе!». За рукописом «Номоканон Фотія» (XIII ст.), ігумен може покарати того ченця, який у день великодня не їсть червоного яйця, адже цим він порушує апостольський звичай.

Таким чином, звичай дарування яєць на Великдень бере свій початок ще з апостольських часів, коли Марія Магдалина перша подала віруючим приклад цього радісного дарування.

У кожного народу існують свої свята, свої традиції їх святкування. Але звичай прикрашати яйця зберігається у багатьох народів із давніх часів дотепер. Одним із найрозповсюдженіших – обмінювання фарбованими та розмальованими яйцями на Великдень. Ще на початку XVIII ст. баварський священник Андрес Штробль писав: «Ніколи яйця так не шанують, як на Пасху. Їх покривають золотом і сріблом, розписують під мрамур, красиво розмальовують, а також фарбують у світлі тони: зелений, жовтий та золотий» (див. кол. дод. № 1.2–1.8).



Святкування Великодня в Київській Русі було введено наприкінці X ст. Православний Великдень відзначається в нас першої неділі, що йде за весняним рівноденням і березневою повинню. Це свято супроводжувалося обрядами, що прийшли до нас із язичницьких часів, але тепер освяченими Світлом Христовим. Головним атрибутом цього свята стало виготовлення пасок, їх освячення та фарбування яєць.

Традиція обміну фарбованими яйцями у Великдень з'явилась на Русі дуже давно. Відомо, що в часи правління царя Олексія Михайловича для роздачі на Великдень було приготовлено до 37 тисяч яєць. Поряд з натуральними (курчачими, лебединими, гусячими, качиними) фарбованими яйцями були дерев'яні й кістяні, різьблені й розписані. Розписом яєць для царя займалися переважно іконописці, вони розписували їх по золоту кольоровими фарбами. Так 1667 р. живописець Троїце-Сергієва монастиря Прокопій Іванов привіз до двору 170 дерев'яних яєць, писаних по золоту «цветными красками разными добрыми травными образцы». Розписом Великодніх яєць займалися також майже всі майстри Оружейної палати.

У XVIII–XIX ст. художньо оформлені великодні яйця одержують таке широке поширення серед різних верств населення Російської Імперії, що з того часу про них можна говорити як про своєрідний вид декоративно-прикладного і народного мистецтва. Дотепер досить традиційними стали і ювелірні коштовні яйця, і селянські «писанки» та «крашанки» (дивись розділ – Українська народна писанка).

Російське прикладне мистецтво XVIII ст. помітно змінюється у порівнянні з мистецтвом попередніх століть. Воно придбало яскраво виражену світську спрямованість. Це було, в першу чергу, пов'язано з економічними, політичними та культурними перетвореннями, проведеними Петром I.

Поява нових для Росії матеріалів, а саме порцеляни, відкритої у 1748 р., скла, пап'є-маше, сприяло розвитку мистецтва виготовлення російських великодніх яєць. Відоме найстаріше великоднє яйце з порцеляни, створене в 1749 р. винахідником російської порцеляни Дмитром Виноградовим. Із відкриттям порцеляни виробництво декоративних яєць у Росії було поставлено на промислову основу. Відтоді й аж до революції Імператорський порцеляновий завод випускав великодні яйця. Перше з них належить до середини XVIII ст. Воно було виконане із зображенням амурів, імовірно, за малюнком Франсуа Буше (зараз знаходиться в Державному Російському музеї). Кожного року для членів імператорської родини завод виготовляв великодні яйця «на роздачу» при христосуванні. З 20-х років XIX ст. приватні порцелянові фабрики Росії також стали випускати великодні яйця, що, на жаль, сприяло занепаду народного писанкарства.

Протягом усього XIX ст. найбільш масовими були порцелянові та скляні великодні яйця. Їх декор відповідав тим чи іншим художнім напрямкам в образотворчому мистецтві. З другої половини XIX ст. в оформленні великодніх яєць стали використовувати більш традиційні релігійні великодні сюжети («Зішесття в пекло», «Воскресіння» тощо), релігійну символіку й атрибутику (див. кол. дод. № 1.9–1.12).

У другій половині XIX ст. до розпису яєць звертаються і майстри донині відомих промислів. Так 1874 р. майстрами іконописцями братами Тюліними



були виконані зображення на великодніх яйцях для приватних високих осіб. Ці яйця виточувалися з дерева. Кожне з них складалося з двох половинок, усередині оздоблювалося матовим золотом, зовнішній бік пофарбовано яскравою малиною фарбою. У всіх яєць на одному боці був сюжет «Зішесття в пекло Рятівника», а на другому – зображення святого, заступника того, кому яйце призначалося в подарунок. А відомий іконописець О. С. Чириков 1887 р. виконав серію «живопису святих і дванадесятих свят» для розпису порцелянових яєць. Яйця виконані за цими зразками, вважаються одними з найкращих серед створених на Імператорському порцеляновому заводі.

Але не тільки іконописці беруть участь у розписі яєць. У 1890 р. московський архітектор А. С. Камінський розписав зворотні боки порцелянових яєць, зобразивши «життям святих». Порцелянові яйця часто були підвісними з наскрізним отвором, у який просмикувалася стрічка з бантом унизу і петлею вгорі для підвіски під кіотом з іконами.

На початку ХХ століття на Імператорському порцеляновому заводі виготовлялося близько 3000 великодніх яєць у рік. А вже 1916 р. було виготовлено 15365. Крім того, тисячі великодніх яєць розмальовувалися маленькими майстернями та народними майстрами.

Крім дерев'яних та порцелянових, великодні яйця виготовлялися також із пап'є-маше. Виробництво таких яєць наприкінці ХІХ ст. розпочали на підмосковній фабриці Лукутіна (сьогодні відома Федоскінська фабрика мініатюрного живопису). Окрім релігійних сюжетів, майстри фабрики Лукутіна часто зображували на великодніх яйцях православні собори та храми (див. кол. дод. № 1.13–1.14).

Виготовлення ювелірно прикрашених великодніх яєць мало давню традицію в Росії, але тільки ювелірним майстерням Фаберже вдалося довести це мистецтво до неперевершеного рівня майстерності, добірності та творчої фантазії.

У 1885 р. майстерня почала виготовляти великодні яйця-сюрпризи під керівництвом майстра-ювеліра Михайла Перхіна, а після його смерті вони створювалися під керівництвом Генріха Вигстрема. У період із 1885 по 1917 рр. фірмою Фаберже було створено декілька десятків великодніх яєць для імператора Олександра ІІІ і Миколи ІІ, та декількох високопоставлених осіб.

Фаберже відкрив світу красу коштовних каменів Уралу, Сибіру, Алтаю. Він цінував їх як утілення багатства та краси самої природи.

Не менш цікаве використання кольорового золота. Саме фірма Фаберже відродила технологію чотирьохкольорового золота, чи «кватра колор», тобто жовтого, білого, червоного і зеленого кольорів. Техніка була відома у Франції з ХVІІІ ст., а потім надовго забута. Майстрам часто вдавалося досягти складної колірної гами тільки завдяки кольоровому золоту та використанню матової і полірованої поверхні, майже без залучення інших оздоблювальних матеріалів (див. кол. дод. № 1.15).

Але не метал і не камінь, а емаль вважали ювеліри майстерень найефективнішим засобом художньої виразності. Відроджуючи древнє мистецтво, вони знову зверталися до його декоративних прийомів. Жодна ювелірна

майстерня у світі не використовувала емаль настільки широко й у такому розмаїтті кольорів і відтінків, як майстерня Фаберже.

Новим прийомом у російській емалевій справі того часу з'явилася техніка «віконної», чи «вітражної» емалі.

«Ювелірним капризом» називають один із найвишуканіших творів Михайла Перхина «Листи конюшини». Витканий із найтонших золотих ниток, він являє собою буйне переплетення стебел і листків конюшини, велика частина яких залита прозорою, смарагдового кольору емаллю (див. кол. дод. № 1.16).

Тематика великодніх яєць визначалася пам'ятними подіями в житті російської держави і царської родини. Кожен сюрприз-яйце, крім різючої естетичної краси, несе історичну інформацію про час, у якому воно зроблено. Яскравим прикладом такої роботи можна вважати виконане майстром М. Перхиным 1891 р. яйце з геліотропу «Пам'ять Азова» (див. кол. дод. № 1.17). Ми не знаємо точної кількості виготовлених перших великодніх яєць. Але з припущених 54–56 тільки десять збереглося в Державних музеях Московського Кремля. Інші, разом із сотнями різних робіт російських ювелірних майстерень, були продані у 1930-і роки за кордон.

Фаберже ніколи не робив точних копій. Усі його роботи відрізняються індивідуальністю почерку, несподіваністю рішення, новизною та вишуканістю секретів, складністю задуму та невичерпною фантазією. Саме ці роботи виділили майстерню Фаберже серед інших та принесли їй всесвітню славу. Оригінальність і виразність, тонке почуття стилю і фантастична досконалість пророблення деталей зробили Фаберже одним із яскравих представників ювелірного мистецтва кінця минулого століття.

Усупереч войовничому атеїзму післяреволюційних десятиліть звичай святкування Великодня передавався з покоління в покоління: занадто важлива ця традиція для православної людини. Коли виготовлення подарункових художніх великодніх яєць припинилося, Великдень продовжували святкувати з «крашанками» – розфарбованими в один чи кілька кольорів яйцями, які відомі майже всім у нашому побуті, та писанками (дивись розділ – Українська народна писанка).

Якщо в народних художніх центрах з обробки дерева (Хохлома, Хотьково, Полховський Майдан, Крутиця та ін.) мистецтво токарського орнаментованого яйця не було загублено в радянський період (див. кол. дод. № 1.18, 1.19), у традиційних центрах лакового мініатюрного живопису на пап'є-маше воно виникло тільки в пострадянський час після тривалої перерви і забуття.

Одними з перших до розпису великодніх яєць звернулися мініатюристи Мстері. Маючи чудову традицію розпису великодніх яєць, сучасні майстерні гідно її продовжили (див. кол. дод. № 1.20). Сьогодні це мистецтво відроджується не тільки в Мстері, але й у центрах лакового мініатюрного живопису Федоскіна, Палеху і Холуя (див. кол. дод. № 1.21).

Як і в минулому, нині широко розповсюджене виготовлення великодніх яєць із виробних каменів (див. кол. дод. № 1.22, 1.23).

Керамічні виробництва, що випускають вироби з порцеляни, фаянсу, продовжують класичну традицію розпису великодніх яєць на порцелянових заводах Кузнецова. Найбільш розповсюдженими є квіткові та сюжетні



композиції із зображенням православних храмів. Виготовляти великодні яйця з квітковим розписом недавно почав Речицький порцеляновий завод, розташований неподалік від Гжелі. Художні підприємства, що випускають вироби з кераміки, останнім часом стали з'являтися і в інших містах. Сьогодні відомі яйця, виготовлені з порцеляни з ліпниною кисловодського «Фенікса» і фаянсові яйця з розписом семикаракорського підприємства «Ксенія». З'являються також авторські керамічні вироби. Оформлення великодніх яєць на цих порцелянових виробництвах іде в рамках власного художнього стилю (див. кол. дод. № 1.24, 1.25).

Найцікавішим явищем оформлення великодніх яєць у сучасному мистецтві – є виготовлення Санкт-Петербурзькими майстрами художніх виробів за зразками яєць Фаберже. Перші спроби створення виробів у стилі Фаберже були розпочаті на початку 80-х років ХХ ст. Одним з ініціаторів звертання до традицій знаменитої ювелірної фірми був Андрій Ананов (див. кол. дод. № 1.26). Представники фірми Фаберже, з компанії «Cartier» високо оцінили якість виробів А. Ананова і ними була вироблена спеціальна форма клейма «Фаберже від Ананова» (ставити клеймо Фаберже на своїх виробках він відмовився). Сьогодні вже багато майстрів продовжують традиції старих митців та створюють ювелірно прикрашені великодні яйця, що відрізняються оригінальністю ідей і високою якістю виконання (див. кол. дод. № 1.27, 1.28–1.31).

Нині широкого розповсюдження набули великодні яйця в авторському виконанні. Вони являють собою оригінальне явище в художній культурі кінця ХХ ст. як знак живого вільного художнього пошуку. Сучасні крашанки в авторському виконанні можна розділити на кілька тематичних груп: релігійні, пейзажні з архітектурою, просто пейзажні, літературні (за мотивами билин, народних казок, добутків письменників) (див. кол. дод. № 1.32–1.43).

Мистецтво традиційного і сучасного оформлення великодніх яєць – це цілий світ, що в кращому своєму прояві здатний розбудити історичну пам'ять і освітити наші душі.

## УКРАЇНЬСЬКА НАРОДНА ПИСАНКА

До вигадливо розписаних яєць звикли ставитися як до символу свята Великодня, і мало хто здогадується, що українська писанка – об'єкт серйозних наукових досліджень етнографів, культурологів, філософів і навіть фізиків. Семантика (зміст) візерунків, форма яйця – загадки, які вченим ще треба буде розкрити.

Питання походження української писанки залишається досить недослідженим. Але незважаючи на те, що археологами не знайдено жодних свідчень існування на території України (Київської Русі) розписаних яєць, не підлягає сумніву те, що своїм корінням писанка сягає дохристиянських часів, коли на півдні Східної Європи (нинішній Україні) мешкали суспільства із землеробською основою культури. Мається більш ніж досить свідчень про спадкоємність нашої культури з найстарішою хліборобною культурою світу – Трипільською (3500–1700 рр. до н.е.). Проте, що писанка належить саме до цієї культури, свідчить її знаковий код, тобто орнамент. Саме у культурі Трипільля сформувалися основні стильові риси, мотиви орнаментики писанок (мал. 2).

У дохристиянські часи писанка була тісно пов'язана із слов'янськими віруваннями, що базувалися на сонячному циклі. Навесні, коли день стає більшим від ночі, слов'яни святкували перемогу сонця над темрявою, життя над смертю, весни над зимою і як сонячний символ дарували «красні яечка». Писанка, як не один витвір народного мистецтва, збила в собі велику кількість образно-символічного змісту, втіливши цілий ряд магічних дій. Їх дарували на знак поваги, любові, з побажанням добра, також на знак примирення, побажання здоров'я, краси, сили, врожаю, їх носили на могили рідних. Писанки ніби оберігали житла від грому й вогню, а людей і тварин – від лихого ока, захворювань.

Із прийняттям християнства писанка, як символ язичництва, на деякий час трохи занепадає. Втім, вона зуміла органічно вписатися в християнський великодній ритуал, увібравши в себе нові мотиви.

Писанка була пов'язана з усіма весняними святами. На Стрітення розписували яйця косими хрестами, на Сорок Святих – робили сорок писанок з узором «сорок клинців», на Благовіщення – малювали на яйцях різне листя, «сосонки», дерева з квітами. Вербна неділя мала свої відмінності – малюнки і кольори ставали різнобарвнішими. Малювали рослинний орнамент, всілякого вигляду сонечка.

Найбільшу кількість писанок виготовляли на Пасху. Пасхальні яйця вражають різноманітністю узорів і кольорів яскравих та сонячних. На Проводи кольори стають темнішими. Писанки Вознесенські вміщували в себе всю відому символіку – від сонця й зірок до безкінечності й усіх рослинних злаків. Майже чотири місяці писали писанки, прославляли весняні свята.



*Мал. 2. Судини грушоподібної форми з поліхромним і монохромним розписом із стоянки Назвисько. Глина. Кінець III тис. до н.е.*



Існує велика кількість обрядів, які пов'язані з використанням писанок. Дівчина, що подарувала хлопцю писанку на Пасху, ніби освідчувалася йому в коханні, а сам подарунок це кохання скріплював. Писанками вітали з Пасхою, її тримали в домі як оберіг, і зберігали до наступного Великодня.

Червоне ж яйце ніби давало здоров'я, силу. Вважалося, що поклавши писанку у воду і вмившись нею, дівчина отримувала красу, обличчя ставало чистим і здоровим.

Отже писанка в домі була не тільки своєрідним оберігом. Шкаралупою писанок і крашанок лікували різні хвороби, зурочення, ляк.

**Писанка** – це сире пташине яйце, на поверхні якого за допомогою розігрітого воску, спеціального інструменту і барвників наносили певний орнамент.

Оскільки писанки були позначені магічними знаками, пов'язаними з давніми віруваннями, усвідомлення культового значення котрих збереглось аж до ХХ ст., їх ніколи не варили і не вживали в їжу, й не бавились у «котка» та «битка».

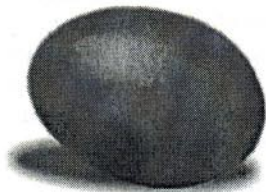
Крім значення малюнків, символічним є саме яйце – джерело зародження життя, символ сонця, виходу із небуття, і пробудження природи. Використання вогню як частини Сонця, і воску як продукту «Божої мухи», як колись називали бджолу, підсилює роль писанки і підвищує її обрядовий статус у порівнянні з іншими яйцями, декорованими і фарбованими (мал. 3).



Мал. 3

Існує декілька видів орнаментованих яєць. Це *крашанки, дряпанки, крапанки, писанки, любительські (випадкові)* яйця та їх різновиди.

**Крашанка** («слива», «галунка») – це всім знайоме варене яйце, зафарбоване в один колір (мал. 4).



Мал. 4

Одвічно – це були червоний і чорний, а пізніше яйця стали офарблювати і в інші кольори (жовтий, синій, зелений, фіолетовий). Для виготовлення крашанки яйце варять круто, а потім опускають у теплий харчовий барвник. У давнину яйця варили в печі в горщиках, укладали їх у відвари природних барвників.

Звідти до нас прийшов звичай фарбувати яйця в цибулиному лушпинні. Крашанки святити в церкві на Пасху. Ними розговлялися, їх несли на кладовище, шкаралупку крашанок використовували в народній медицині. Крашанками користувалися на Пасхальних іграх, чи грали в «котка» і «битка».

Одним із різновидів крашанки є *мармурові яйця*. Біле яйце обв'язують кольоровими нитками чи наносять шматочки сухої фарби, обмотують тканиною і варять.

**Дряпанка** («шкрябанка», «різьбянка») – це яйце з темною шкаралупкою (вона значно кріпша за білу), яке офарблюють в один колір (раніше це був здебільшого коричневий) і на його поверхні гострим інструментом продряпають малюнок (мал. 5). Для цієї мети підійде шило, цвяхи, скальпель. Якщо ви хочете видути яйце, зробіть це після продряпування малюнків.



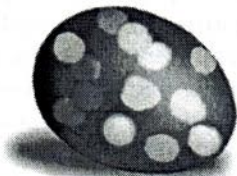
Мал. 5



ка. Дряпанку також можна зробити на заздалегідь звареному яйці чи запекти його в духовці після закінчення роботи.

У Чехії та Германії відомий вид «дряпанок», малюнок на яких витруують кислотою, використовуючи учнівське перо.

**Крапанка** – це одна із різновидів писанки. Для її виготовлення на біле яйце перед офарблюванням наносять краплі гарячого воску. Крапанка рідко буває двохкольоровою. Найчастіше використовуються всі кольори палітри (мал. 6).



Мал. 6

У багатьох регіонах України вживають одночасно два прийоми розпису, об'єднують писанку і крапанку. Спочатку писачком наносять малюнок по світлому яйцю, а потім тло покривають плямами більш темних кольорів.

Крім *традиційних технологій розпису* (із використанням вогню, воску і води), існують і інші способи декорування яєць. Вони виникли під впливом міської духовної культури значно пізніше.

**Мальованки** розписують акварельними, гуашними, темперними фарбами за допомогою пензля (мал. 7). Зараз з'явилися акрилові фарби, які після висихання не забруднюються, а в роботі нагадують гуаш. Їх також розводять водою і наносять пензлем.



Мал. 7

**Восківки-бісерки** – раніше ці яйця виготовляли в монастирях. Яйце покривалося шаром воску, а потім накладался узор (намистинки вдавлювалися у м'який віск).

**Монастирські писанки**, як і бісерні яйця, виготовляли монахи до Пасхи. Видуті яйця розрізалися навпіл, зовнішню поверхню розписували чи прикрашали аплікацією із тканини, паперу, бісеру. Край обклеювали смужкою чи мереживом, а середина вистилалася тканиною або кольоровою ватою. Зазвичай такі яйця прикрашалися картинками з церковною тематикою і мали підставку чи стрічку для підвішування.

**Любительські (випадкові) яйця** прикрашалися рельєфними чи перевідними картинками, інкрустувалися соломкою та іншими матеріалами. Такі яйця виготовлялися з дерева (різьба, розпис), картону, металу й каменю (ювелірні), скла, стеорину, тканини, кераміки. Okремо треба сказати про кондитерські витвори із цукру, шоколаду. Усі ці яйця прикрашалися різноманітними узорами, іноді наповнювалися різними предметами.

Сьогодні писанка у народних віруваннях має навіть більшу прив'язаність до християнських мотивів. Але оскільки люди вважали, що символічні знаки, які наносили на писанку, мали магічне значення, писання писанок було і є дуже консервативним. Писанкарки в одній місцевості майже століттями писали писанки з одним і тим же орнаментом і дуже обережно ставилися до того, коли до традиційних узорів додавали нові елементи. Тому писанка є витвором тисячолітньої традиції та поступових змін упродовж століть.

Як уже зазначалося раніше, середньовічні писанки донині не дійшли. Але масове розписування яєць існувало і розвивалося протягом століть. Так у ХІХ ст. писанкарство існує майже по всій території України (писанки переважно виготовляли для себе і лише зрідка – для продажу на ярмарку) вирізняючись регіональними художніми особливостями, на що вказують давні колекції писанок у музеях Києва, Лубен, Львова, Кракова, Варшави (див.



кол. дод. № 1.44, 1.45). понад 10 тисяч святкових яєць із різних країн світу зібрано у невеликому прикарпатському місті Коломия, де розташований унікальний, єдиний у світі Музей «Писанка». Основна частина колекції цього музею складається з українських писанок.

Найдавніші датовані писанки у колекції музею Львівського відділення Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії АН України походять із сіл Острів (1882, Львівщина), Слобідка (1891, Поділля) та ін.

Велика колекція писанок кінця XIX – початку XX ст. зберігається і в записниках Харківського історичного музею.

Засновником цієї колекції у 1888 році став етнограф, професор Микола Федорович Сумцов. У 1891 році він надрукував свою дослідницьку працю під назвою «Писанки» у журналі «Київська старина». За його проханням краєзнавці із дев'яти губерній царської Росії надіслали до Харкова 250 писанок, що й започаткувало колекцію.

Нині в Харківській області немає народних майстрів, яким мистецтво писанкарства було передано попередніми поколіннями, але в 1897 році, як свідчить історія, Харківська губернія була представлена в колекції М. Сумцова Ахтирським, Богодухівським, Зміївським, Ізюмським, Куп'янським, Лебединським і Харківським повітами.

У 1926 р. колекція нараховувала близько 1050 примірників і знаходилася у Слобожанському музеї.

Декілька років потому Харківську колекцію писанок відтворили, зробивши копії цих яєць. Займався цим учитель школи-інтернату для дітей із вадами слуху Наталя Олійник. І за матеріалами цієї роботи при школі був створений єдиний в Україні «Музей Слобожанської писанки», а до програми навчання дітей офіційно ввели писанкарство.

Відмінності в малюнках, розподілі яйця та кольорової гами існували здавна.

Регіональні відмінності писанок зберігаються і у XX ст. У кожному селі існує своєрідний колорит, улюблені сюжети розписів та деталізація мотивів. Розрізняють писанки: *Київщини, Черкащини, Слобожанщини і півдня України, Поділля, Полісся, Буковини, Гуцульщини, Галичини та Волині, Покуття, Лемківщини, Пряцівщини, Холмщини, Підлящиця та Львівщини* (див. кол. дод. № 2.1–2.8).

Так писанки *Наддніпрянщини* переважно чорного, вишневого, зрідка зеленого кольорів, найчастіше без поділу на поля. На них часто зустрічаються промальовані білим контуром мотиви «дубового листа», «ружі», «тюльпана», «гвоздики». Вони виконуються переважно трьома кольорами: білого, жовтого, червоного (див. кол. дод. № 2.1).

Для писанок *Поділля* типові червоний, чорний, фіолетовий кольори тла з дво-, чотири- або восьмидільним поділом, з геометричним і рослинним



Мал. 8. Музей «Писанка» у м. Коломия.



орнаментами. Це «ружа», «клинчики», «грабельки», «гребінці». Часто трапляються й зображення півня, павича, голуба (див. кол. дод. № 2.3).

На *Поліссі* в орнаментатії писанок переважають геометричні мотиви, що розміщуються ритмічно на окремих полях. Улюблений мотив – «ружі» (восьмираменні зірки) (див. кол. дод. № 2.5).

Найбільшою майстерністю виконання славляться *гуцульські* писанки. Вони характеризуються чіткістю графічного орнаменту, багатством філігранно розроблених геометричних мотивів (рідше зустрічаються рослинні та тваринні мотиви, зображення храмів) (див. кол. дод. № 2.2).

Слобожанські писанки із колекцій М. Сумцова та С. Кульжинського поділяються на дві групи. Одні характеризуються темно-теплою гамою кольорів (коричневий, оливковий, охра на чорному тлі з білими лініями). Гама другої групи різнобічна, не має темних кольорів, здебільшого це трав'яна зелень, рожевий, жовтий і червоний кольори. Орнамент рослинний: листя калини, дуба, явора, гілля сосни («сосонка» – хвощ).

Крім того, в різних регіонах України зустрічаються й інші види розписних яєць. Наприклад, на *Покутті та Поділлі* розповсюджені крапанки, на *Лемківщині та Прящівщині* – так звані шпилькові яйця.

У часи розгорнутої войовничо-атеїстичної пропаганди по селах, писанка була визнана далеким від «прогресивної» моралі елементом та зарахована до шкідливих культових атрибутів. Почалися тотальні гоніння одного з найдревніших великодніх символів: писанки не тільки масово знищували, але й забороняли розписувати яйця, а ті, хто їх писав, заслуговували зневаги та висміювання. А пізніше могли й поплатитися життям. Тому писанкарство занепало майже у всіх регіонах України. Виготовлення писанок у центральних та східних областях нашої Батьківщини припинилося (виготовлялися тільки крапанки), занепало воно і в західних областях, за винятком віддалених карпатських сіл.

У 60-х роках ХХ ст. посилюється інтерес до народного мистецтва. У зв'язку з цим відновилося й писанкарство (див. кол. дод. № 1.47–1.48). Навесні, перед великодніми святами у Коломиї, Косові, та Вижниці, народні майстри почали продавати писанки на ярмарках по 30–40 коп. за штуку. Так виник писанкарський промисел, втім він не поширювався далі Прикарпаття.

Однак писанкарство відроджувалося дуже повільно навіть у західних областях України. На більшості території воно було майже повністю забуте і втрачене.

У 70-х роках ХХ ст. писанки вже експонувалися на виставках як твори народного мистецтва. Їх дарували у вигляді сувенірів. Відновилося і виготовлення розписаних яєць із дерева, відоме ще у XVIII–XIX ст. (див. кол. дод. № 1.46). Появилися приватні колекції писанок. Саме в ці роки коломийські музейні працівники серйозно задумалися над тим, як зберегти унікальні писанки. З цією метою почали їздити по селах у пошуках збережених розписних яєць. Директор Музею «Писанка» Ярослава Ткачук згадує, що вони об'єднали всіх небайдужих до долі писанки. Ентузіастом цієї справи став головний хоронитель Музею народного мистецтва Гуцульщини Любомир Кричковський. Саме він із директором Ольгою Кратюк і створив у 1987 р. в Коломиї перший *Музей «Писанка»*.

Центром писанкарства по праву також вважається Космач, що лежить високо в горах, на берегах річки Пистенки. У Космачі майже всі займаються писанкарством. Місцеві писанки мають дрібні, надзвичайно вишукані орна-



ментальні мотиви, які суцільно вкривають усю поверхню. В селі з гордістю називають найкращих писанкарів – Ганну Боб'як та Гафію Коб'юк.

На початку 80-х років ХХ ст. писанкарство зацікавило професійних художників. До писанкарства звертаються О.І. Никорак, О.О. Приведа (Львів), К.І. Кракадим (Коломия) та ін. У своїх писанках вони збагачують і розвивають народні традиції писанкарства.

Нині неповторний орнамент писанок, чаруючи нас своєю красою, знаходить шанувальників у різних регіонах України.

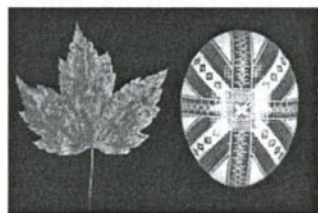
Велика колекція писанок Оксани Білоус, провідного фахівця з фольклористики КНУ ім. Т.Г. Шевченка, знаходиться в Коломиї, у музеї «Писанка».

Разом із Зоєю Сташук, керівником гуртка писанкарства Центрального Палацу дітей і юнацтва м. Києва, у 1997 р. видано навчально-методичний посібник «Школа писанкарства».

Серед учнів Оксани Білоус є і харків'янки. З 1992 р. беруть участь у виставках писанок в Україні та закордоном Лариса Волкова, Олена Рідна, Ірина Чекмарьова та ін.

У 2003 році відзначав своє десятиліття Харківський клуб писанкарства. Серед членів клубу люди різних професій, інженери і співробітники музеїв, викладачі й робітники залізниці. Лариса Волкова, Олена Рідна, Яна Яцун, Оксана Гріднева навчають дітей давньому і чудовому мистецтву писанки (див. кол. дод. № 1.49–1.53).

Одним із відомих сучасних писанкарів є Тарас Городецький. Його писанки – унікальні, самобутні, багаті на традиційну українську символіку, а головне – виконані бездоганно. Вони експонувалися на численних виставках у Львові, Києві та за кордоном (див. кол. дод. № 1.54).



Мал. 9. Канада. 1988 р.

Надзвичайно поширена писанка в Канаді. Перші хвилі емігрантів прибули до Канади ще в ХІХ ст., вони і принесли із собою традиції писанкарства. Емігранти походили з різних регіонів України, людей різного соціального стану. Писанка стала одним із символів, що пов'язував їх із покинутою батьківщиною, символом національного самоусвідомлення. Емігранти зберегли, популяризували та розвили цей вид народного мистецтва. Ретельно зберігши традиції (було випущено декілька фотоальбомів з писанками), вони продовжували і розвивали писанкарство, доповнивши місцевими символами (див. кол. дод. № 1.55) (мал. 9).

Але не тільки в Канаді збереглося мистецтво писанки. Добре відомі писанкарі з Українських діаспор США – Софійка Зелик та Микола Коваль, Бразилії – Феномена Проник та Юрій Сиротюк, Франції – Анна Остапець та Віра Федішин та ін.

Звичай використовувати яйця у Великодніх святах і дотепер існує у багатьох народів світу. Але тільки в Україні писанкарство стало окремим видом мистецтва, досягнувши найвищого рівня розвитку. Писанка навіть стала одним із культурних символів України. Тому не дивно, що в Канаді українські емігранти поставили їй пам'ятник (мал. 10).

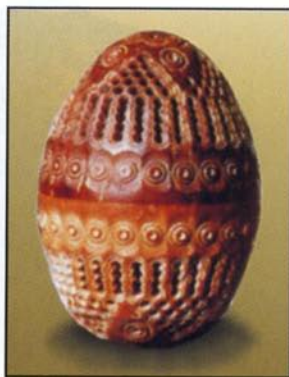


Мал. 10. Пам'ятник українській писанці в м. Едмонтон (Канада).

№ 1.1 Керамічна писанка. XII–XIII ст.



№ 1.2 Єврейська «Бесамимська судина». XX ст.



№ 1.3 Австралія. Яйце страуса. Німецький художник. XVII ст.



№ 2.1 Київщина, Черкащина



№ 1.4 Польща. Писанки. XX ст.





№ 2.1 Київщина,  
Черкащина



№ 1.5 Непал. Скринька.  
Бірюза, срібна філігрань. XX ст.



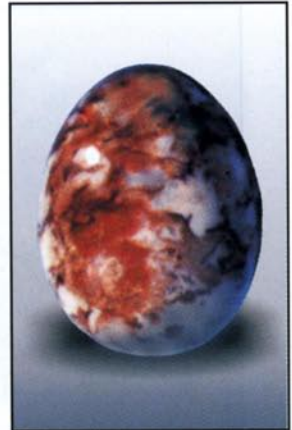
№ 1.6 Голландія. Фаянсове яйце.  
Перша чверть XX ст.



№ 1.7 Європа. Еміль Готьє.  
Скляне яйце. Кінець  
XIX – початок XX ст.



№ 1.8 Європа.  
Яйце з агату.  
XX ст.



№ 1.9–1.10 Росія. Невідомий завод.

Порцеляна, розпис.

80-ті роки XVIII ст.



Середина XIX ст.

№1.11–1.12 Росія. Імператорський порцеляновий

завод. Порцеляна, розпис.

80-ті роки XVIII ст.

Кінець XIX – початок XX ст.

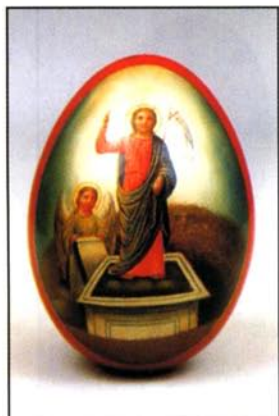
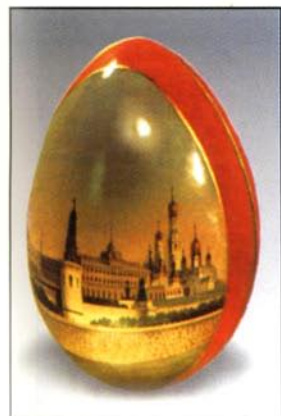


№ 1.13–1.14 Росія. Фабрика Лукутіних.

Пап'є-маше, розпис, лак.

XIX ст.

Друга половина XIX ст.



№ 2.2 Гуцульщина





№ 2.2 Гуцульщина



№ 1.15–17 Росія. Майстерня К. Фаберже.  
Майстер М. Перхін.

1. Кольорове золото,  
ювелірні камені. 1899 р.



2. Золото, діаманти,  
кольорова емаль. 1902 р.



3. Золото,  
платина,  
ювелірні  
камені.  
1902 р.



№ 1.18 Росія. Крутець.  
Дерево, розпис.  
1960–1970 роки.



№ 1.19 Росія. Хохломський  
розпис. Е. Доспалова.  
Дерево, розпис.  
1996 р.



№ 1.20 Росія. Мстера.  
Л. Широков.  
Дерево, розпис. 1996 р.



№ 1.21 Росія. Палех.  
Н. Матюшкіна.  
Дерево, розпис. 1996 р.



№ 2.3 Поділля



№ 1.22 Росія. Яйце  
з янтарю.  
1996 р.



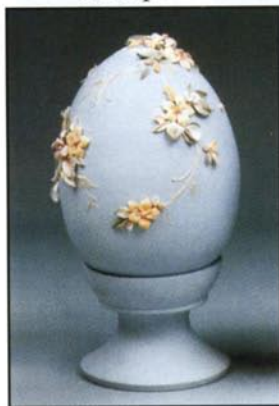
№ 1.23 Росія. А. Жестков.  
Срібло, камінь.  
2003 р.



№ 1.24 Росія. С. Керн.  
Порцеляна,  
підглазурний  
розпис. 1996 р.



№ 1.25 Росія. Н. Дюжаєва.  
Бісквіт, ангоб.  
1993 р.

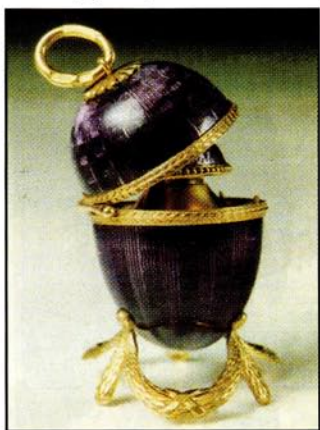




№ 2.3 Поділля



№ 1.26 Росія. А. Ананов. Золото, срібло, рубін, емаль. 1990 р.



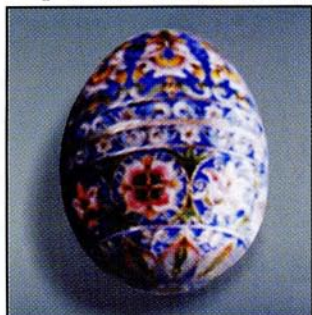
№ 1.27 Росія. Робота учнів Кунгурського художнього ліцею. Метал, емаль. 2002 р.



№ 1.28–1.31 Росія. С. Чирьєв. 1. Срібло. 2003 р.



2. Срібло, емаль. 2003 р.



3. Золото, срібло, камені, емаль. 2003 р.



4. Золото, срібло, кістка, емаль. 2003 р.

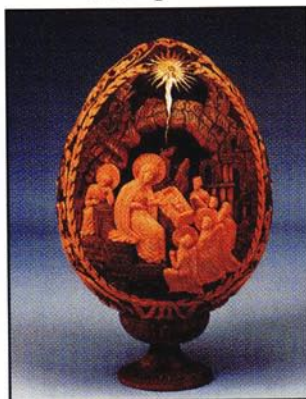




№ 1.32 Росія. Т. Рижих.  
Дерево, розпис.  
1996 р.



№ 1.33 Росія. В. Сергейчук.  
Дерево, різьблення.  
1992 р.



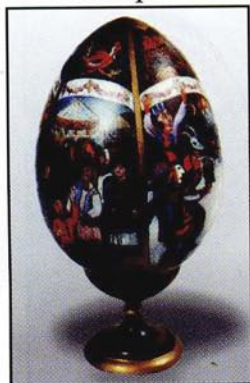
№ 2.4 Холмщина,  
Лемківщина



№ 1.34–1.35 Україна. А. Малиніна. Дерево, розпис.  
2001 р. 2003 р.



№ 1.36 Росія. К. Назарова.  
Дерево, розпис.  
2003 р.



№ 1.37 Росія. І. Вигузов.  
Дерево, розпис.  
2003 р.





№ 2.4 Холмщина,  
Лемківщина.



№ 1.39 Росія. І. Вигузов. Дерево, розпис, бісер. 2003 р.



№ 1.40 Росія. Е. Радіонова. Дерево, розпис. 1995 р.



№ 1.41–1.42 Україна. А. Малиніна. Дерево, розпис. 2003 р.



№ 1.42 Росія. А. Криво-  
щокова. Дерево,  
розпис. 2003 р.



№ 1.43 Росія. О. Єгорова.  
Дерево, тканина,  
бісер, розпис. 2003 р.



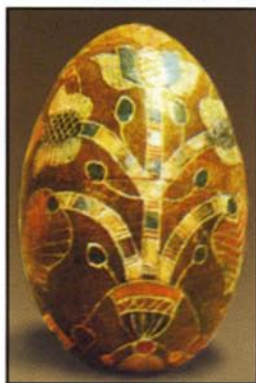
№ 1.44 Україна. Писанки. Початок XX ст.



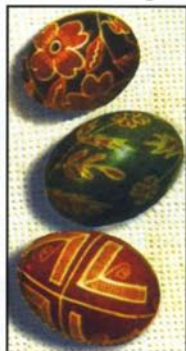
№ 1.45 Україна. Друга половина XIX – початок XIX ст.



№ 1.46 Україна. Полтавщина.  
Дерево, різьблення,  
розпис. Кінець XIX –  
початок XX ст.



№ 1.47–1.48. Україна. Писанки.  
1930-ті роки. 1950–60-ті роки.



№ 2.5 Галичина,  
Волинь, Полісся





№ 2.5 Галичина,  
Волинь, Полісся



№ 1.49 Україна. Писанки.  
І. Моїсеєва. 2002 р.



№ 1.50 Україна. Дряпанки.  
Л. Волкова. 2003 р.



№ 1.51 Україна. Керамічні писанки. В. Ковган.  
Дипломна робота ХДПУ. 2002 р.



№ 1.52 Україна. Писанки.  
І. Моїсеєва. 2002 р.



№ 1.53 Україна. Писанки.  
Г. Равінська. 2002 р.

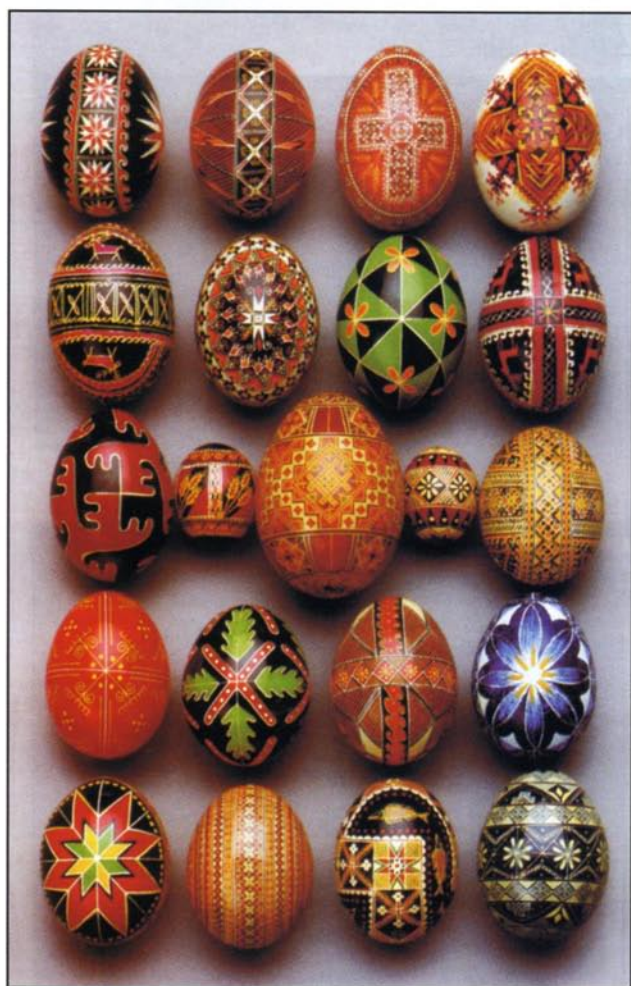




№ 1.54 Україна. Писанки. Т. Городецький. 2001 р.



№ 1.55 Канада. Писанки. XX ст.



№ 2.6 Покуття

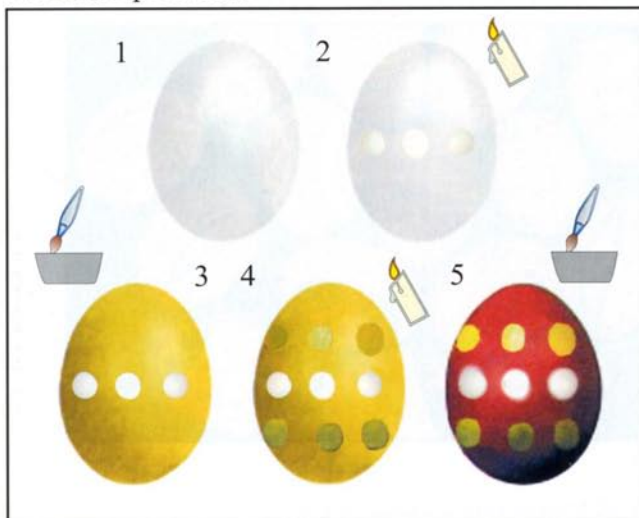




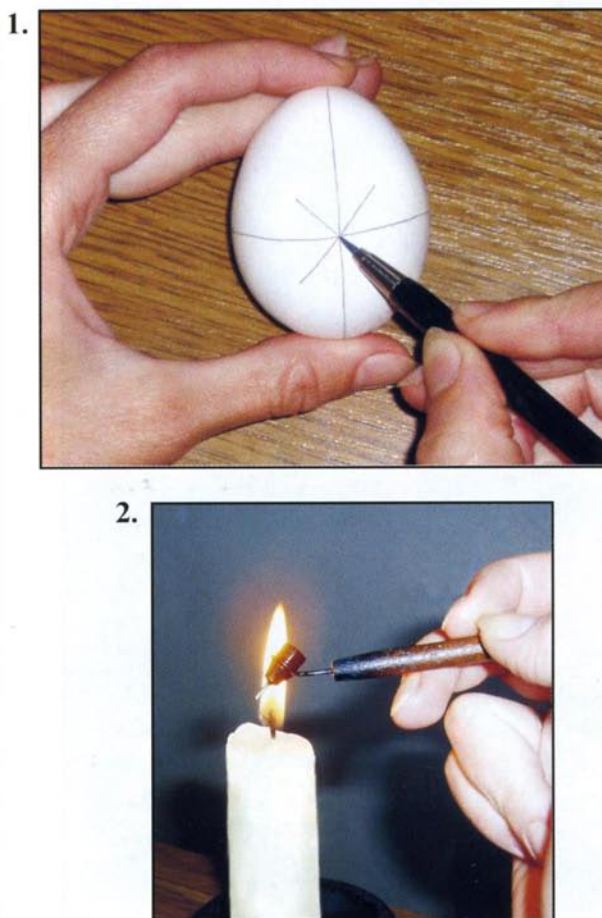
№ 2.6 Покуття



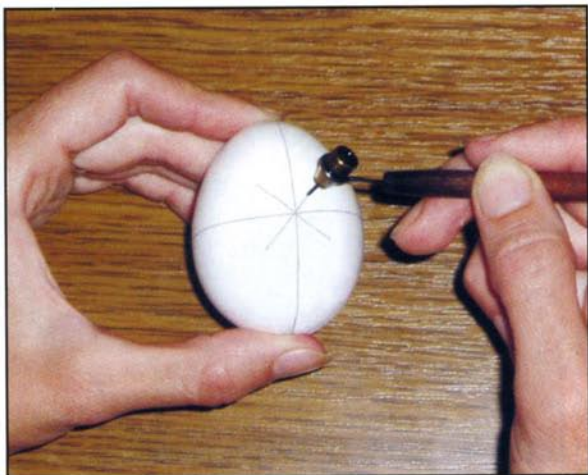
№ 1.56 Крапанка.



№ 1.57 Писанка.



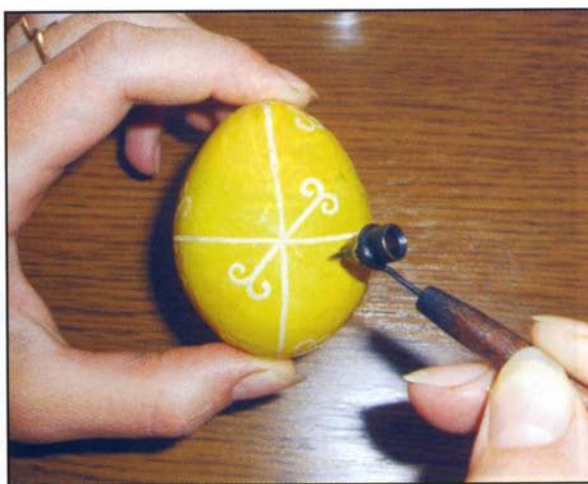
3.



4.



5.



№ 2.7 Слобожанщина  
та південь України





№ 2.7 Слобожанщина та південь України



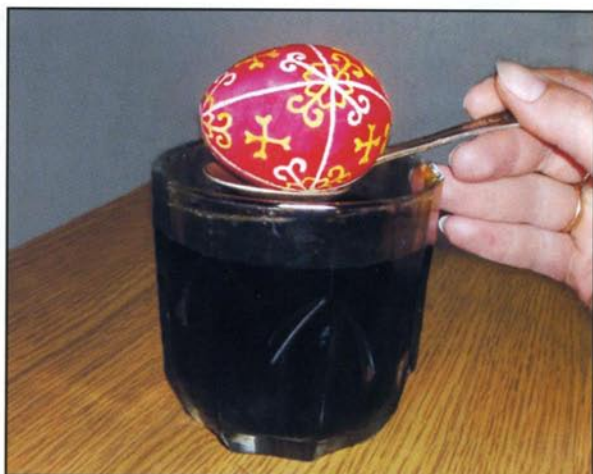
6.



7.



8.



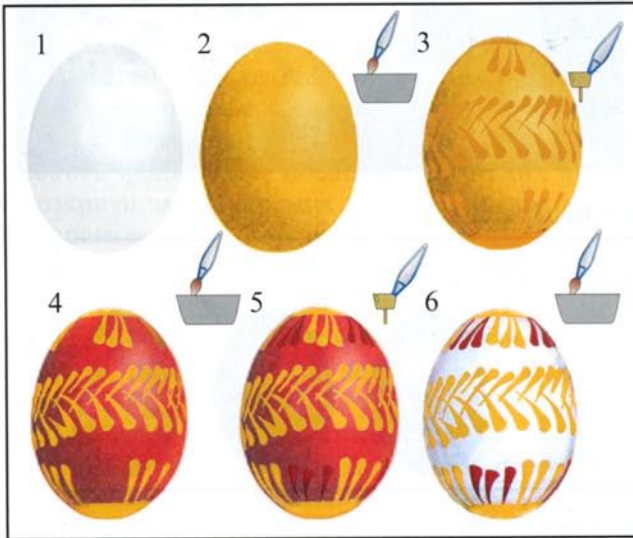
9.



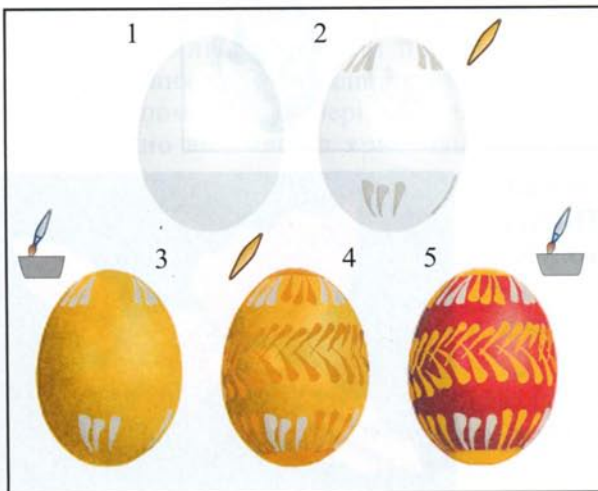
№ 2.8 Буковина



№ 1.58 Біла писанка.



№ 1.59 Писанка, виконана шпилькою.





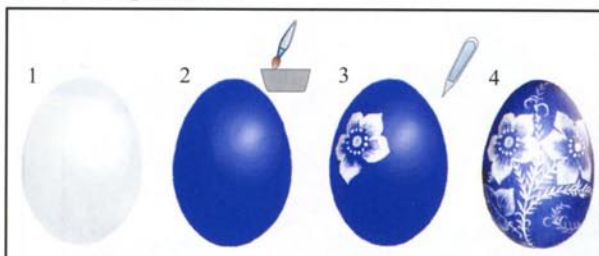
№ 2.8 Буковина



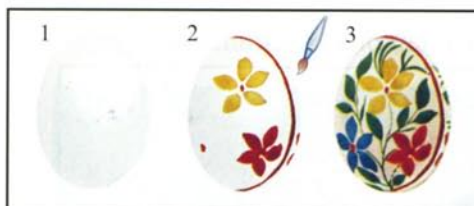
№ 1.60 Біла писанка, виготовлена протягом глибокого травлення. О. Білоус. 2002 р.



№ 1.61 Дряпанка.



№ 1.62 Мальованка.



№ 1.63  
Писанка-голуб.



## СИМВОЛІКА ПИСАНКИ

Орнаментика писанки завжди була дуже різноманітною, в ній тісно перепліталися стародавні язичницькі мотиви, які за уявленнями наших предків, уособлювали різні сили природи, та нові, привнесені християнством символи. Прадавні знаки, що принесли до нас великодні писанки, дуже давнього походження і всі вони були знаками, що пов'язували наших предків з природою та всесвітом. У зафіксованих традиційних поглядах на світ, природу, людину, тварину, у легендах і міфах виразно відбиті такі прадавні космогонічні уявлення наших предків: земля стоїть на воді, з усіх боків оточена водою. Вона створена Богом. Земля свята, вона, як мати, годує все живе. Тваринний і рослинний світ, що оточує людину, також знайшли своє відображення у писанковому розписі. Але всі ці мотиви зображаються певними умовними знаками чи символами.

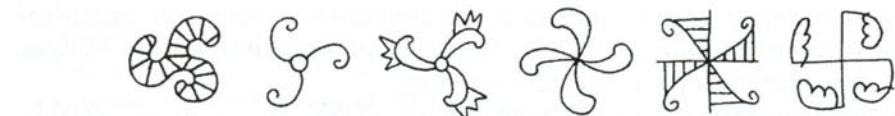
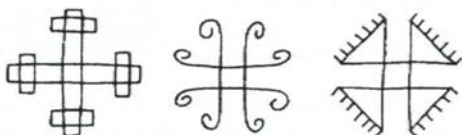
Сучасним людям дуже складно розібрати ці символи, бо вони не мають достеменних відомостей про вірування наших пращурів, крім того, певні символи могли б із часом набувати нових значень, змінюватися, співіснуючи з іншими культурами. Сьогодні ми розуміємо лише деякі знаки і символи. Але копітка праця вчених над текстами стародавніх пісень та інших жанрів українського фольклору, дослідження різних археологічних знахідок, дали змогу розкрити зміст окремих знаків і символів в орнаменті писанок, вишиванок, кераміки.

## ОРНАМЕНТИКА ПИСАНКИ

Орнаменту писанки можна поділити на солярну або космогонічну, геометричну, рослинницьку, зооморфну, антропоморфну.

Одним із найголовніших у наших пращурів був культ сонця, бо від сонця в житті людей дуже багато залежало. Тому найпоширенішим елементом у писанковому орнаменті є *зображення Сонця* у вигляді різних солярних знаків. Найпопулярнішим символом зображення сонця був хрест.

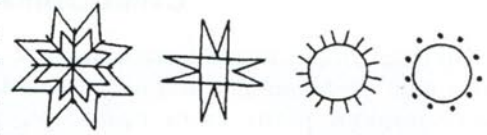
*Хрест* походить зі схематичного зображення птаха, що летить по небу (так інколи уявляли сонце), він позначав чотири сторони світу, а також передавав уявлення про рух сонця по небу, яке сходить (народжується) вранці й заходить (помирає) ввечері, щоб завтра знову воскреснути. Цей символ дуже гармонійно вписався в християнську ідеологію, яка лише закріпила значущість хреста в орнаменті. Одними з найстаріших форм зображення сонця являються «*триніг*» («тригвер», «тригверт») та «*ломаний хрест*» («чотириніг», «сварга», «свастя», «свастика»).



*Свастя* (як і звичайний хрест) передавала уявлення про сонце, яке проходить по небу протягом дня. Крім того, вона надавала можливість позначити рух за сонцем – добрий, та проти – поганий. Свастя був знаком, що



відвертав нещастя та провіщував добро. Вважалося також, що цей знак впливає на дітонародження, тому тим, хто не мав дітей, дарували писанки з цим хрестом. Сонце ще зображували і за допомогою деяких інших символів. Наприклад, у вигляді кола, кола з промінням, восьмираменної зірки («ружі», «павуки», «рукави»).



Із культом Сонця у слов'янських народів був пов'язаний і культ **коня (оленя)**. Саме ця істота за давніми віруваннями наших предків носила по небу сонце. Через те, що путь коня (оленя) пролягав на захід – у країну смерті, виникло вірування, ніби кінь (олень) має супроводжувати душі померлих у потойбічний світ.

Поширеним символом, який зустрічається на писанках, є **меандр** чи **безконечник** – **зигзаг** або **особлива хвиляста лінія без кінця**. Виник цей символ ще у часи неоліту як символ води, що відіграла в житті первісних людей визначальне значення (найстаріші зразки такого безконечника можна побачити на Трипільській кераміці, знайденій на Київщині). Цей символ позначав також Змія – бога земних вод та землі, роль якого полягала у заплідненні всього живого. Тому цьому знаку приписували магічну властивість впливати на родючість і приплід худоби.

Крім хвилястої лінії, змію іноді позначали іншими знаками – **спіраллю** або **сигмою** (знаком у вигляді літери S).

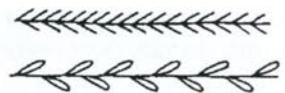


До водяних символів належать також **трикутнички з гребінцями та грабельки**. Ці символи зображували хмари та дощ, що поливає зерно, яке має прорости та дати добрий урожай.

Крім дощу, трикутник, коли він заштрихований, може позначати зоране поле. Таке ж значення мають **ромби та квадрати**.

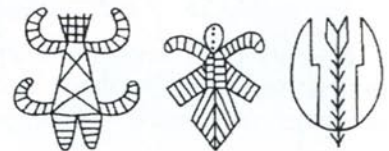


З культом Змія пов'язувалося також зображення **сосонки**. Вона є знаком земної рослинності, як прарило, буває жовтого кольору.



Особливий інтерес серед символів писанкового орнаменту викликає **зображення Великої Богині**, або, як її ще називали, Берегині, богині Мокош, чи богині Живи. Це символ у вигляді жіночої постаті з піднятими вгору руками, яких могло бути і дві, і чотири, і шість.

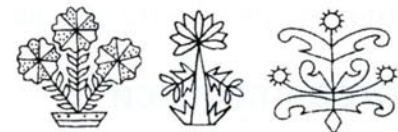
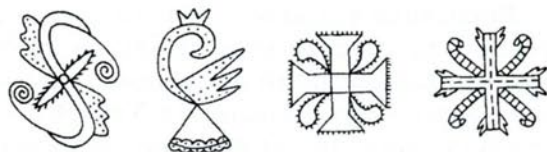
Вона виступала як прародителька та володарка неба, матір усього живого, символ



родючості. Берегиня – це джерело життя і смерті, вона матір-роженця та вершителька людських долі.

Ще деякими різновидами зображення Великої богині є композиція з «кучером» та косий хрест (перекреслена поперек сигма (S)).

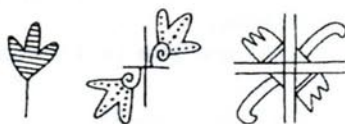
Зустрічається поєднання такого хреста з прямим хрестом (символ бога землі), що передавало поєднання чоловічого та жіночого початку як рушія життя.



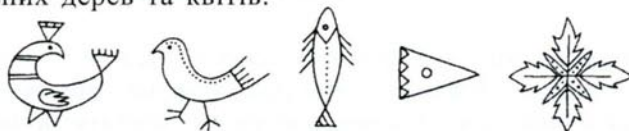
Одним із широко використовуваних в писанкарстві мотивів є *мотив світового дерева*.

До символів, що походять із кам'яного віку, належать стилізовані зображення *руки*, які називаються «божа рука», «рукавичка», «дідові пальці».

У давнину руці надавали магічної сили, вона пов'язувалася з владою, тому цей знак міг бути символом присутності Бога і служив оберегом давніх людей.



Серед поширених мотивів писанок зустрічається багато *тваринних та рослинних елементів*: півень як охоронець житла, козлики, пташки, риби, зображення різних дерев та квітів.



Даруючи писанки з цими знаками, люди намагалися вплинути на добрий урожай, бажали міцного здоров'я та довголіття, але первинний смисл багатьох символів уже забувся, та незважаючи на це, вони несуть важливу інформацію про життя наших предків.

Часто на писанках зустрічається *зображення церкви*. Цей християнський символ міцно втілювався в писанковий орнамент.



## КОЛЬОРОВЕ ЗНАЧЕННЯ ПИСАНКИ

Крім орнаменту, символічне значення у писанках мало і забарвлення. Кожний колір володів своїм магічним значенням, як і окремі поєднання кольорів:

**Червона барва** (можливо перший кольоровий символ взагалі) – радість життя, любов, надія на одруження;

**Червоний з чорним** – позначали земні божества;

**Чорний з білим** – пошана духів, душ померлих, подяка за охорону від злих сил;

**Жовтий** – місяць, зорі, а в господарстві врожай;

**Блакитний** – небо, повітря, здоров'я, сила;

**Зелений** – весна, відродження природи, багатство рослинного і тваринного світу, видужання після хвороби;

**Бурий, брунатний** – плодюча земля;

**Багатокольорова писанка** (поєднання чотирьох, п'яти фарб) – побажання родинного щастя, миру, любові, здоров'я, успіху.



## МЕТОДИКА ВИКОНАННЯ ПИСАНКИ

Виконання писанок – копітка справа і водночас цілий святковий ритуал. Роблять це навесні, коли тільки-но пробуджується від зимового сну земля, вкривається щедрими весняними квітами. У давнину розписували писанки переважно жінки. Оскільки в Україні ця традиція була огорнена особливою святістю, подібно до релігійного обряду, жінки та дівчата готувалися до цього заздалегідь. Вони мали очистити свою душу та тіло, заспокоїтися, не тримати на когось зла, мати добрий настрій. Тільки тоді писанка принесе радість та щастя людині, якій буде подарована.

Перш ніж почати розписувати писанку, потрібно приготувати все, що знадобиться у процесі роботи.

### ІНСТРУМЕНТИ, МАТЕРІАЛИ, ПІДГОТОВЧІ ПРОЦЕСИ

*Для роботи вам необхідно приготувати:*

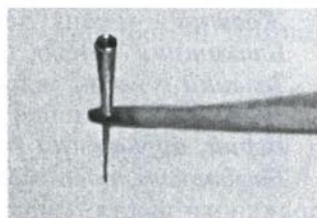
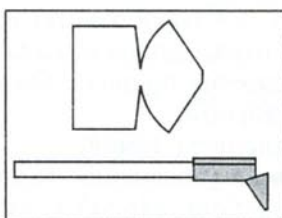
- писачок;
- яйця (білі або світло-бежеві);
- шприц;
- круглий надфіль;
- свічки на підставці;
- емність для воску;
- сірники;
- олівець;
- бавовняні серветки (ганчірки);
- барвники;
- баночки для барвників;
- оцет;
- ложки;
- серветки із тканини для застелення столу.

**Писачок.** Традиційно в Україні писанки писали інструментом, який отримав назву «писак», «писачок», «кістка», «ржун». Він являє собою конусну ліжку, що закріплюється на дерев'яній ручці. Зробити його можна з тонкого мідного чи латунного листа (фольги). Швейна голка обжимається фольгою, краще – мідною для одержання конуса і добре завальцьовується. Отвір на вході складає – 1–1,5 мм, на виході – 0,3–0,7 мм. Виготовлений конус уставляється в отвір чи в розщип дерев'яної ручки і в останньому випадку фіксується хрест-навхрест дротом чи ниткою. Таких писаків виготовляється декілька із різними діаметрами на виході. Вони опускаються в чашечку з гарячим воском і використовуються за мірою охолодження.

Так званий «канадський» варіант інструменту не можна виготовити в домашніх умовах. Ліжку такого писака виготовляють тільки на верстаті.

У верхній частині чашечки знімається фаска, яка утворює гострий край, що дозволяє знімати віск інструментом просто з тіла свічки.

По зовнішній поверхні робиться проточка, куди вставляється і затискується сталевий дріт, який з'єднує чашечку з ручкою. Носик писака має отвір діаметром 0,3 мм. Ручку інструмента можна зробити із дерева, але краще, якщо це буде матеріал несприйнятливий до вогню (текстоліт, ебоніт).



Чашечка писака нагрівається в полум'ї свічки і гарячим інструментом зачерпується віск. Носик писака не повинен довго знаходитися в полум'ї і перегріватися, інакше в ньому утворюється сажа, яка забиває отвір і заважає виходу воску із лійки. У разі необхідності отвір інструменту можна прочистити дротом. Зручно для цієї мети використовувати ниткозатягувач, розрізавши його зашморг на два вусики. Після прочистки інструмент треба перевернути і вибити сажу, що накопилася, із лічки, постукавши нею об край столу. Чистити інструмент треба тільки в гарячому стані.

Існує три причини, через які інструмент перестає писати.

Про першу ми розповідали вище – писак може забитися сажею та сміттям, що накопалося.

Друга – недостатнє нагрівання писака. Готовим до роботи вважається інструмент, від якого йде легкий білий димок. Але будьте обережні. Якщо писак перегрівся, він може загорітися. Для того, щоб погасити полум'я, треба різко подути на нього. Після цього обов'язково остудіть, зніміть кіпоть зверху, протерши писак ганчіркою, і прочистіть, як зазначалося вище.

Третьою причиною може стати відсутність воску в чашечці. Регулярно перевіряйте наявність рідкого воску в інструменті.

Вперше необхідно прогріти писак до білого димку, а надалі – регулярно на декілька секунд поміщати інструмент у полум'я. Це дозволить вам підтримувати постійну температуру, що дуже впливає на товщину написаних ліній.

Добре нагрітий писак робить рівномірну лінію, яка добре проникає в пори яйця. При перегріванні інструменту – лінія буде товстою і можливі утворення небажаних крапель, що дуже псує малюнок. При недостатньому нагріванні писака – лінія буде тонкою, погано закріпленою на яйці і під час офарблювання може просто відпасти (злуцтитися), спотворивши при цьому малюнок писанки.

Перед тим як нанести воскові лінії на яйце, зніміть із носика писака краплю рідкого воску об край підсвічника і спробуйте товщину ліній на аркуші. На Курщині замість писака й досі використовують учнівське перо.

**Яйця.** Яйця з білою чи світло-бежевою піскуватою шкаралупкою. Можна використати курячі, гусячі чи качині.

Зустрічаються зараз писанки і на страусиних яйцях. Голубині яйця не розписувалися, тому що вважалося гріхом зруйнувати гніздо птаха, в образі якого зійшов святий Дух до Марії.

Перед роботою яйця треба перевірити на наявність тріщин і подряпин. Ушкоджена поверхня яйця виявиться під час офарблювання. Не використовуйте яйця із шорсткою та крихкою верхівкою.

Спочатку яйця миють у чистій воді без миючих засобів, не використовуючи щітки й мочалки. Промокають чистою серветкою і висушують. Терти шкаралупу яйця ганчіркою, шкребти нігтем не потрібно. Це може пошкодити поверхневий шар, який добре убирає фарбник.

Традиційно писанки писалися на повних сирих яйцях. Зараз практикують розпис на видутих яйцях. Однак писанку можна видути й після розпису. Заздалегідь таке яйце покривається воском, щоб рідина, яка витікає, не пошкодила офарблену поверхню.

Зручно розписувати повні яйця. Вони не спливають під час занурювання у фарбник і дають можливість якісно виконати фарбування.

Видуті яйця перед розписом треба добре просушити й залити отвір рідким воском, щоб барвник не потрапив усередину.



**Шприц.** Щоб звільнити шкаралупу яйця від вмісту, його можна просто випити, зробивши у верхівці невеликий отвір.

Яйце ще можна видути губами, але для цього вам знадобляться два отвори (на двох верхівках).

Якщо вам необхідно видути велику кількість яєць, то пропонуємо скористатися шприцем 20 мм і круглим надфілем.

**Круглий надфіль.** Круглий надфіль – це маленький напилек конусної форми, який можна купити в магазині чи на ринку. Кінець надфіля треба заточити гострим конусом, що дозволяє вам і проколоти яйце, і висвердлити акуратно отвір. Яйце береться в ліву руку і обхвачується всіма пальцями. Надфіль фіксується великими і вказівними пальцями правої руки. Вістря інструменту виходить на 1–2 мм за межу вказівного пальця. Різко проколюється крихтний отвір. Потім у яйце, яке треба тримати вертикально, вставляється надфіль у прокол і висвердлюється маленька дірка діаметром 2–3 мм. Із яйця надфіль вигвинчується, інакше шкаралупа може тріснути. Використовуючи для цієї мети голку чи шило, ви можете розколоти шкаралупу.

Висвердливши таким чином один отвір, переверніть яйце над мискою, вставте туди голку шприца і починайте поступово його «надувати», накачувати в нього повітря. Повітря, що надходить, виштовхує вміст яйця через отвір униз у миску. Поспішати не треба, інакше тиск, що підвищився в яйці, може його розірвати.

Періодично шприц виймають, дають вмісту яйця стікати довільно. Якщо в отворі застряв джгут чи плівка жовтка, голкою можна зачепити й допомогти їм вийти.

Повністю видуте яйце заповнюють водою за допомогою того ж шприца і повторюють операцію по видуванню декілька разів, щоб ретельно його промити.

Пусті яйця становлять отвором униз на паперовий лоток і дають стекти воді. Перевірте, чи не закритий отвір внутрішньою плівкою. Іноді вона підсихає і рідина всередині яйця залишається. Для кращого просихання вже готову писанку проколюють із іншого боку.

**Свічки на підставці.** Бажано використовувати звичайні побутові свічки. Декоративні ж із лаковим покриттям можуть забити писак і повністю зіпсувати інструмент. Свічки дуже тонкі в діаметрі швидко витрачаються, а дуже товсті – часто тухнуть. Свічки з чистого воску можна використати при достатньому досвіді в розписі. Такий віск плавиться від тепла руки і залишає плями на поверхні яйця, що не змиваються. Це матеріал, який треба відчувати.

Підсвічник чи підставку необхідно використовувати металічну чи керамічну. Пластмасові легко займаються і гарячий писак, який випадково можуть покласти на таку підставку, зіпсується назавжди.

Підсвічник повинен мати бортик чи край, об який під час роботи буде зніматися зайвий розплавлений віск.

**Ємність для воску.** Якщо ви будете користуватися писаками традиційного зразка, вам знадобиться керамічна чи металічна чашечка, котра буде постійно підігріватися на полум'ї спиртівки.

Раніше таку чашечку просто ставили на гарячу піч. Висота бортів повинна бути такою, щоб у чашечці утримувалися писаки. Для роботи традиційними писаками краще використовувати суміш воску та парафіну. У цю ж ємність можна буде опустити яйце, якщо ви захочете його видути після розпису.

**Олівець.** Краще використовувати олівець середньої твердості, не дуже гострий, щоб не пошкрябати поверхню яйця. Розміткові лінії наносяться дуже легкими рухами.

Не використовуйте ластик, не витирайте олівець мокрою серветкою.

Ластик залишає на поверхні яйця масні плями, а мокра серветка чи ганчірка розм'якшує поверхневий шар і неспритним рухом його можна і взагалі зідрати.

**Бавовняні серветки (ганчірки).** Тканина для серветок повинна добре вбирати воду. Для цієї мети дуже підходить стара постільна білизна.

За розміром серветки мають бути не більше носовичка. Великі заважають працювати. Якщо серветка із тканини відсутня, то можна користуватися паперовою.

**Барвники.** Раніше користувалися натуральними барвниками, які виготовляли самі. Дуже важливо було приготувати фарбу на «хорошій» воді.

До сходу сонця, «коли птиця ще крило не намочила», жінка йшла до місця, де збігалися три річки і, зачерпнувши води, несла її в дім, намагаючись нікого не зустріти на дорозі, щоб не зіпсувати воду чужим поглядом.

Нині користуються звичайною водою, але потрібно щоб вона була м'якою (розталою, кип'яченою тощо).

Для офарблення брали природні речовини – лушпиння цибулі (жовта), насіння чорного соняшнику (темно-зелена, чорна), дубова кора (темно-зелена), кора молоді дикої яблуні (жовта), лушпиння гречки (темно-жовта, коричнева), трава звіробою (червона), кора чорної вільхи (фіолетова), лушпиння молодого соняшнику (світло-зелена), сережки вільхи (коричнева), листя грецького горіха.

Сировина здрибнювалася і 3 жмені відварювалися чи запарювалися в печі протягом декількох годин. Потім додавали 1 л алюмокалієвих квасців (у народі «галун») і трохи оцту. Писанку опускали в охолодженій відвар на тривалий час (від 30 хвилин до 2–3 годин). Від сучасних хімічних барвників такі відрізняються світлостійкістю і природністю кольору. Так писанки, яким понад 100 років, не втратили свої ніжні натуральні кольори. Але зараз рідко хто використовує природні барвники, частіше користуються аніліновими фарбами. Під час купівлі барвників треба враховувати, що їх якість може бути різною. Ті фарби, що чудово зарекомендували себе в минулому році, в цьому можуть дати зворотний ефект. Тому перед роботою їх треба перевірити. Для цього можна використовувати шматочки шкаралупи яєць із метою економії.

Не забудьте, що писанка офарблюється у холодному розчині, щоб не стік віск. Барвники, які підбираються вами, повинні діяти тільки в холодній воді.

Із старих анілінових барвників, які випускалися у 80-х і на початку 90-х років, добре зарекомендували себе барвники для шерсті. Нині схожу за якістю продукцію виготовляє Львівська фабрика. Вони ж випускають і спеціальні барвники для писанок. Нещодавно в продажу з'явилися фарби фірми «Квітень» м. Рівне. Вони є харчовими (не шкідливі в роботі), але в них відсутній коричневий і чорний колір.

Для фарбування яєць ви можете спробувати також будь-які харчові барвники і навіть розчинні напої. Наприклад «Үюрі» добре фарбує в рожевий і світло-жовтий колір.

Ще раз нагадаємо – перед роботою обов'язково перевірте барвники на якість фарбування.



Якщо вони вас улаштовують, придбайте декілька пачок про запас, тому що наступного року ви можете вже й не знайти їх у продажу.

У зв'язку з тим, що здебільшого зараз ми користуємося хімічними аніліновими фарбами, застосовувати в їжу вміст яйця після розпису не рекомендується. Ви можете видути яйце заздалегідь чи залишити його повним, як і передбачає традиція.

#### *Приготування барвників*

Якщо ви збираєтеся використати барвники для бавовни чи шерсті, приготуйте баночку з кришками (0,5 л). Краще, якщо банки і кришки будуть із різьбою. Збереження в таких банках менш небезпечно, а використовувати такий барвник ви зможете декілька років.

Вода повинна бути такої температури, яка вказана в інструкції на упаковці (іноді це може бути кип'яток, іноді – кімнатної температури).

Розводити такі фарби краще в добре провітреному приміщенні, тому що пари їх отруйні.

Пакетик фарби заливають 0,3 л води, розмішують до повного розчинення і туди ж додають 1 ст. л. оцту.

Барвники для писанок розводять за інструкцією на упаковці, але бажано на 0,3 л води використовувати 2 пакетики фарби.

Готові барвники зберігаються в щільно закритих банках, обов'язково з відповідним надписом і окремо від харчових продуктів.

**Оцет.** Для оцту необхідно приготувати дві ємності по 0,5 л. В одній буде – розчин для білих яєць, у другій – для витруювання. Останній дуже швидко забруднюється і його можна сплутати з барвником. Тому на цих банках обов'язково повинні бути наклейки з відповідними надписами.

Можна користуватися чистим оцтом або розбавити у співвідношенні 1:2, 1:3 з водою. Але при цьому збільшується час протруювання.

Яйце для розпису після миття можна протруїти і таким чином підготувати його до розпису.

Для цього опустить яйце в банку з оцтом (чи розчином) і тримайте його там доти, аж поки на поверхні шкаралупи не з'являться перші бульбашки. Дуже швидко вони збільшуються, відриваються від яйця і піднімаються вгору. У цю мить яйце треба вийняти і висушити серветкою.

Не залишайте яйце лежати в мокрому вигляді через те, що процес протруєння продовжується і ви зіпсуєте поверхневий шар.

Заготовлене таким чином яйце ви можете використати через тривалий час. Але краще процес первинного протруювання робити безпосередньо перед розписом.

**Ложки.** Для роботи найкраще використовувати ложки з неіржавійки або пластикові, тобто ті, які не піддаються корозії. Зручно, якщо в ложці є отвори, як у друшляку, щоб залишки фарби стікали одразу. Ви можете заготовити ложки для кожного кольору. Це важливо, якщо ви працюєте в гуртку з дітьми, які часто забувають мити ложки після кожного кольору, що призводить до змішування і забруднення барвників. Але можна користуватися і однією ложкою, яку перед занурюванням у черговий колір треба старанно помити. Зберігати таку ложку необхідно разом із барвниками і не допускати використання її для приймання чи приготування їжі.

## ВИГОТОВЛЕННЯ ВЕЛИКОДНІХ ЯЄЦЬ

Початківцю для опанування технологією виготовлення великодніх прикрас ми рекомендуємо наступні вправи.

Ви придбали матеріали та інструменти, приготували яйця, розвели барвники і вже готові розпочати роботу. Не поспішайте. Спочатку постарайтеся вибрати час, коли вам не будуть заважати. Дуже важливо налаштуватися, зосередитися. Наші прабабусі розписували яйця вночі, коли всі домочадці вже спали, і в домі стояла тиша. Робили це зазвичай у Чистий четвер: із чистим тілом та думками, далі від суєти. Ослін застиляли вивернутим кожухом, на стіл слали рушник, запалювали свічки, на печі грілася чашечка з воском, а на столі стояли горщики з відварами природних барвників. Помолившись, господиня починала священнодіяти...

### ВПРАВА 1

**Мета** – навчитися робити крапанку.

**Крапанка** – різновид писанки, де віск наноситься не писаком, а капається просто зі свічки.

Крапанка являє собою різнокольорові цятки на однорідному, здебільшого темному тлі.

Щоб зробити крапанку, на підготовлене біле яйце довільно капають розігрітим воском свічки (можна використати писак чи паличку). Покриті воском місця надалі залишаються білими. Потім яйце опускають у найсвітлішу фарбу (найчастіше це жовтий колір) і вже на обсушене зафарбоване яйце продовжують наносити краплі гарячого воску. Потім опускають яйце в наступну фарбу. Після офарблення його в найтемнішому фарбнику, яйце обсушують і знімають віск (див. кол. дод. № 1.56).

Яйце обтирають ганчіркою, змоченою в олії, чи шкурою сала. Це надає поверхні блиску.

Виконання цієї вправи наближає нас до оволодіння технікою воскового письма. Після набутих знань ви можете об'єднати техніку виконання крапанки з писанкою, зробивши на білому яйці нескладний малюнок воском із допомогою писака, а далі по жовтому кольору використати тільки техніку виготовлення крапанки.

### ВПРАВА 2

**Мета** – навчитися робити писанку.

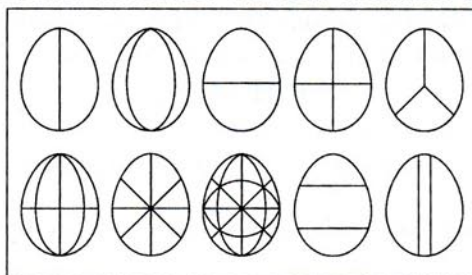
**Писанки** – це сирі яйця, поверхня яких фарбується в три-чотири кольори і на котру наносяться символічні малюнки.

Відповідно до існуючих традицій, перед початком роботи прочитайте молитву, застеліть стіл чистою серветкою. Нехай це буде не рушник, але не треба використовувати газету. Це неповага до вікових традицій. Застелений серветкою стіл, з одного боку, створює атмосферу свята, а з іншого – захистить його від крапель воску та фарби. На підставку закріпіть свічку, приготуйте писаки. Обов'язково скористайтеся лотком для яєць, де вони у своїх гніздечках будуть спокійно лежати, а не скочуватися зі столу, псуючи вам настрої.

Для першого разу виберіть нескладний малюнок для розпису, але який дасть вам можливість пройти всі етапи розпису багатокольорової писанки.



Візьміть яйце в ліву руку, утримуйте його всіма пальцями. Великим і вказівним – по бокам, а мізинець буде підтримувати знизу. Правою рукою візьміть олівець. Щоб рука з олівцем, а потім і з писачком, не тремтіла, мізинцем правої руки опирайтеся на яйце. Лікті при цьому повинні бути притиснуті до тулуба, як під час шиття. Не тримайте руки на столі, це їх тільки напружує, а потім позначиться на чіткості й акуратності ліній. Спробуємо розділити поверхню яйця горизонтальними і вертикальними лініями. Переважна більшість візерунків розміщуються на писанках за схемами, які можна умовно назвати географічною сіткою. В різних регіонах України майстри часто надавали перевагу тій чи іншій композиційній схемі поділу поверхні яйця. На малюнку можна побачити основні можливі варіанти таких схем.



Спочатку підніміть яйце на рівень очей і в найвищій точці зробіть позначку, потім намалюйте на цьому місці хрестик. Обертаючи яйце від себе, не забувайте опиратися мізинцем правої руки об нього і проведіть повне коло. Старайтеся вести лінію без натиску, легко торкаючись олівцем до поверхні яйця. Якщо ви помилились і лінія пішла неправильно, не засмучуйтесь, нанесіть потрібну лінію поруч, закресліть помилкову, щоб під час роботи воском не помилитися знову. Всі лінії, які ви робили, видалите, коли будете знімати віск з готової писанки.

Раніше писанкарки не користувалися зовсім олівцем і розписували одразу по яйцю. До вас це прийде з досвідом. Коли розмітите лінії орнаменту, можна буде наносити контури воском. На білому яйці треба прописати всі елементи орнаменту, котрі повинні залишитися білого кольору. Це робиться таким чином. Розігрітим писачком наберіть віск, коли піде білий димок, зніміть зайвий віск об край підставки, тому що випадкову краплю з яйця забрати вже не вдасться, як не старайся, пляма все рівно залишиться. Потім розпишуйте не поспішаючи, без суєти.

Розписане по білому яйце треба опустити в оцет (якщо ви не протруїли його заздалегідь), а дочекавшись перших бульбашок, вийміть, висушіть і перекладіть у жовтий колір. Раніше писанкарки тримали яйце в барвниках годинами, зараз ми отримали можливість офарблювати писанки дуже швидко. Іноді достатньо 2–5 хвилин і поверхня яйця вже увібрала в себе фарбу. Але не треба тримати яйця у фарбнику, куди був доданий оцет, більше 10 хвилин. Поверхня може бути перетруєна і почнеться її руйнування. Добре офарблюється тільки верхній шар, тому його треба берегти. Фарбуючи яйце, треба його перевертати в банці через те, що в тих місцях, де яйце буде щільно торкатися скла, фарбування відбуватиметься менш інтенсивно. Якщо ви фарбуєте порожнє яйце, обов'язково перевірте, чи закрили ви воском отвір. Таке яйце у воді спливає, тому притисніть його ложкою і простежте, щоб фарба обмивала його з усіх боків. Запам'ятайте, офарб-

лювання яйця відбувається шляхом перекривання фарби фарбою, тому треба починати з більш світлої (найчастіше – це жовтий колір) і поступово доходити до найтемнішої.

Послідовність нанесення фарб треба продумати заздалегідь.

Офарблене в жовтий колір яйце виймають із баночки, замотують у серветку і висушують. Не тріть поверхню яйця, не руйнуйте поверхневий шар. Перевірте, чи добре висохло яйце. Віск, нанесений на вологу поверхню, легко відпадає і може зіпсувати вашу роботу. Потім покриваємо воском ті місця, які повинні залишитися жовтого кольору. Якщо у вас на орнаменті є дрібні елементи зеленого кольору, треба їх зафарбувати маленьким пензликком звичайною аптечною зеленкою. Так роблять писанкарі на Львівщині. Далі закрийте й ті місця воском. Так поступово ви дійдете до найтемнішого кольору. Тепер у вас у руках не просто яйце, а вже майже готова писанка. Вона ще схована під шаром темного воску, але в цьому й полягає диво творення писанки (див. кол. дод. № 1.57).

Віск можна зняти над полум'ям свічки чи пальника. Для цього підставте бочок яйця до полум'я і, як тільки віск почне плавитися, витріть це місце серветкою. Стежте, щоб кіпоть не потрапила на яйце. Для цього не піднімайте його над полум'ям, старайтеся підводити його збоку полум'я. Повертаючи і прогріваючи, ви знімете віск. І ось уже у ваших руках маленьке яскраве диво.

Можна ще для зняття воску використати духовку. Раніше це робили в печі. Горщик із писанками ставили у піч, і віск сам стікав із писанок. Господиня діставала їх і витирала ганчіркою. Ці ганчірки зберігали за піччю і потім обкурювали ними хворих.

Якщо будете робити це в духовці, простежте, щоб у той час, коли віск почне стікати, ви вийняли й обтерли яйця. Тільки не перегрівайте, бо вони можуть тріснути.

Коли ви хочете видуги писанку, то зробіть це до зняття воску і обов'язково попередньо обмокніть у віск верхівку яйця, а ще краще, повністю покрийте його воском – випадкові патьоки не зіпсують ваше творіння.

Готову писанку не варто зберігати у замкнутому просторі (наприклад, у серванті). Простір без доступу свіжого повітря сприяє розмноженню бактерій, може призвести до зіпсування писанок. Це стосується і видугих яєць, і також із залишками вмісту.

Видугу писанку можна повісити на шнурок із китицею. Зробіть його із муліне, ірису, шовку. Шерстяні нитки краще не використовувати, тому що в них може завестися міль.

Ознайомлення з цією справою дає змогу оволодіти основними зображувальними елементами писанкарства та ретельніше освоїти техніку воскового письма, тобто навчитися робити писанку.

### ВПРАВА 3

**Мета** – навчитися робити білу писанку.

**Білі писанки** – це писанки з білим тлом, вони є ще одним різновидом звичайної писанки. Такі яйця розписують як звичайну писанку тільки одразу по жовтому кольору. Коли яйце зафарбовується в останній колір, його кладуть в оцет для протруювання (друга банка з оцтом) і довго тримають, поки верхній шар яйця не почне відставати (див. кол. дод. № 1.58).



Це може тривати 10 і більше хвилин, у залежності від концентрації оцту. Потім яйце миють під проточною водою, використовуючи щітку чи мочалку, і витирають. Тло писанки стає білим. Після цього писанку можна офарблювати в синій колір, рожевий, світло-жовтий, але насичений колір уже не отримає.

У давнину замість оцту користувалися капустиним квасом.

Ознайомлення з цією вправою дає вам можливість ширше оволодіти технікою писанкарства.

#### ВПРАВА 4

**Мета** – навчитися робити писанки шпилькою.

Таке письмо було характерно для писанок Прящівщини (Закарпаття), Лемківщини. Переважав геометричний орнамент із введенням рослинних елементів.

Такі писанки виготовляються в техніці воскового письма, але для нанесення малюнка використовуються дріт, шпилька, тонкий цвях, закріплений на дерев'яній ручці. Можна скористатися заструганим сірником чи соломинкою. Віск має бути постійно гарячим, для чого його помішують у чашечку і тримають біля вогню чи на паровій бані. Далі, наприклад, шпильку опускають у гарячий віск і наносять на яйце мазок. Такий мазок має стовщення і хвостик, який нагадує пелюсток чи краплю. Із таких пелюстків викладають малюнок. Мазки можуть бути прямі, а можуть мати вигин у вигляді букви «С». Послідовність офарблення як при виготовленні писанки (див. кол. дод. № 1.59).

Освоївши цю вправу, ви познайомитеся з одним із видів образотворчих елементів писанкарства.

#### ВПРАВА 5

**Мета** – навчитися виготовляти білу писанку протягом глибокого травлення з елементами гравірування.

Таку писанку роблять на яйцях зі щільною шкаралупкою (курачі з темною шкаралупкою, гусячі чи качині). На біле яйце гарячим воском наносять малюнок. Потім яйце опускають у банку з 9 % оцтом і протрують до появи на поверхні яйця, не покритій воском, глибоких западин. Необхідно регулярно пробувати пальцями глибину протруєної поверхні, щоб не протруїти шкаралупку яйця наскрізь. Потім віск з поверхні яйця знімають звичайним способом, а на шкаралупці залишається глибокий рельєф. Можна перед тим, як зняти віск, протруєну поверхню затерти якою-небудь фарбою, забиваючи її в куточки рельєфа, що зробить його ще глибшим.

Із писанки, зробленої у такий спосіб, можна зробити ажурне яйце, якщо за допомогою бор-машинки видалити деякі частини протруєної поверхні яйця.

Протруювання треба робити тільки на повному яйці (див. кол. дод. № 1.60).

Засвоєння цієї вправи розширить ваші можливості у виготовленні писанок, дозволить застосувати творчий підхід у використанні традиційної техніки.

#### ВПРАВА 6

**Мета** – навчитися робити дряпанку.

*Дряпанка*, як зазначалося вище, – це офарблене яйце, на поверхні якого гострим інструментом подряпано малюнок. Раніше в дряпанках переважав рослинний орнамент. Пізніше з'являються малюнки церковної тематики.

Для дряпанки використовуються яйця з темною шкаралупкою (вона міцніша білої). Виконують її на сирому яйці, а після виготовлення – видувають чи запікають у духовці. Можна зробити дряпанку і на вже звареному яйці.

Підготовлене яйце офарблюють в один колір і гострим інструментом (скальпелем, цвяхом, канцелярським ножом) продряпають малюнок (див. кол. дод. № 1.61).

Нині роблять яйця, які об'єднують у собі елементи писанки і дряпанки.

Засвоївши цю вправу, ви отримаєте додаткові навички декорування яйця і продовжите знайомство з основними образотворчими елементами писанкарства.

## ВПРАВА 7

**Мета** – навчитися робити мальованку.

*Мальованка* – це один із видів декоративних яєць, розписаних масляними, гуашовими, акварельними чи восковими фарбами за допомогою пензля. Писали їх переважно чоловіки, на відміну від писанок, які розписували жінки. Малюнки були здебільшого з рослинним орнаментом чи носили церковний характер.

Для виготовлення мальованки на знежирене яйце (для цього його потрібно протруїти у слабкому розчині оцту) за допомогою пензля наносять малюнок. Для розпису бажано використати вже видуті яйця.

Добре зарекомендували себе для розпису мальованок акрилові фарби. Вони чудово розводяться водою, а після висихання не розмазуються, на відміну від гуаші й акварелі, які належить використовувати з клеєм ПВА чи яєчним жовтком (див. кол. дод. № 1.62).

Виконання цієї вправи розширює ваші пізнання в області декорування яєць.

## ВПРАВА 8

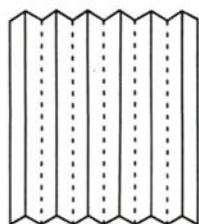
**Мета** – вивчити декоративні можливості писанки.

Писанки в Україні відзначаються багатофункціональністю: обрядова, ігрова, декоративна тощо.

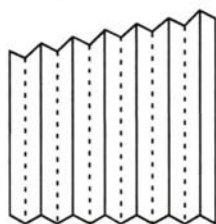
Писанка, прикрашена яскравими візерунками, була чудовою оздобою кошика з харчами, який несли до церкви. Після освячення писанки виставляли на видному місці на столі. З видутих писанок, додаючи з кольорового паперу хвіст, крила та голівку з тіста, виготовляли так звані «голуби», їх, а також писанки, нанизані на шнурочок (здебільшого по три), підвішували поблизу ікон, прикрашаючи таким чином житло.

Подивившись на цей малюнок, спробуйте створити свої прикраси з писанок (див. кол. дод. № 1.63).

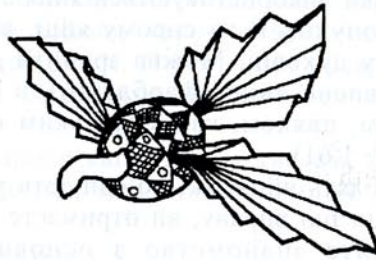
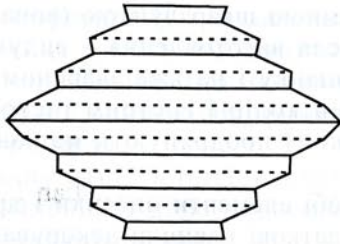
*Хвіст*



*Крила*







Оволодіння цією вправою дає можливість ширше ознайомитися з декоративними можливостями писанки.

Українська писанка – це шедевр мініатюрного живопису. У писанкове мистецтво його творці вкладали життєву мудрість, народне розуміння краси, щедрість художнього обдарування, безпосередність сприйняття оточуючого світу. Тому, беручи в руки писачок, подумайте, що ви хочете сказати оточуючим, побажайте здоров'я, щастя, добробуту та починайте створювати красу.



## ЛІТЕРАТУРА

1. Антонович Е. А., Захарчук-Чугай Р. В., Станкевич М. Е. Декоративно-прикладне мистецтво. – К.: «Світ», 1992.
2. Антонович Е. А., Проців В. І., Свид С. П. Художні техніки у школі. – К.: «ВІПОЛ», 1997.
3. Art and Ethnicity. The Ukrainian tradition in Canada. – Canadian Museum of Civilization. 1991.
4. Білоус О., Сташук З. Школа писанкарства /навчально-методичний посібник. – К.: ПДтаЮ, 1998.
5. Бутнік-Сіверський Б. С. Український Радянський сувенір. – К.: «Наукова думка», 1972.
6. Воронай О. Звичаї нашого народу (за виданням 1958 р., м. Мюнхен). – К.: «Оберіг», 1991.
7. Ганжа П. Таємниці українського рукомесла. – К.: «Мистецтво», 1996.
8. Гребінщикова Л. М., Данілевич О. О. Методичні вказівки до курсу «Декоративно-прикладне мистецтво. Мініатюрний народний живопис України. Писанки.» – Х.: ХДПУ, 1991.
9. История искусства народов СССР. Т. 1, т. 6. – М.: «Изобразительное искусство», 1981.
10. Історія українського мистецтва т.4 кн.2. – К.: «Жовтень», 1970.
11. Кара-Васильєва Т.В. Творці дивосвіту. – К.: «Радянська школа», 1984.
12. Килимник С. Український рік у народних звичаях в історичному освітленні. – К., 1994.
13. Кульжінский С. Описание коллекции народных писанок. – М., 1899.
14. Манько В. Українська народна писанка. – Л.: «Свічадо», 2001.
15. Онищук О. Символіка української писанки. – Торонто, 1985.
16. Онуфррієва И., Миронова Е. «Пасхальные сюрпризы Карла Фаберже» // Юный художник.– 1990.– №7.
17. Подаруй ми писаночку. Альбом /Упорядник Бойко М. – Л.: «Каменяр», 2001.
18. Пожоджук Д. «Майстер української писанки». // Народне мистецтво 2003.– № 1–2.
19. Польшина И. «Поставник Высочайшего двора...» // Художник, 1990.– № 10.
20. Ридерз дайджест. – 1992, Апрель.
21. Свид С. П., Проців В. І. Художні техніки. – К.: «Радянська школа», 1977.
22. Соловьева Л. Н. Пасхальные яйца. – М.: «Интербук-бизнес», 1997.
23. Стадник С. «Писанковий розпис». // Народне мистецтво 2003.– № 1–2.
24. Терехова А. Золотые и серебряные изделия русских мастеров XVIII – начала XX века. – М.: «Изобразительное искусство», 1981.
25. Українське народне мистецтво /Авт.-упоряд. Бутнік-Сіверський Б. С., Нагай В. Г., Самойлович В. П. – К.: «Мистецтво», 1967.
26. Українська писанка. // «Соняшник».– 1991.– №3.



# ЗМІСТ

Вступ .....	3
Пасхальний сувенір .....	4
Українська народна писанка .....	11
Символіка писанки .....	17
Орнаментика писанки .....	17
Кольорове значення писанки .....	19
Методика виконання писанки .....	20
Інструменти, матеріали, підготовчі процеси .....	20
Виготовлення великодніх яєць .....	25
Література .....	31

---

*Навчально-методичний посібник*

Малиніна Алла Олегівна  
Малиніна Ірина Олегівна  
Гріднева Оксана Юріївна

## **ВЕЛИКОДНІЙ СУВЕНІР** **Українська народна писанка**

Навчально-методичний посібник

Головний редактор *Н. В. Назаренко*  
Комп'ютерна верстка *Н. П. Роєнко*

Підписано до друку 03.03.2004 р. Формат 70x100/16. Папір крейдяний.  
Гарнітура Times New Roman. Друк офсетний. Умовн. друк. арк. 3,9.  
Тираж 3000 прим. Зам. № 4-948.

Видавництво «Скорпіон».  
61166, Харків, а/с 4254

Віддруковано з готових позитивів  
у ВАТ «Харківська книжкова фабрика «Глобус»».  
Україна, 61012, м. Харків-12, вул. Енгельса, 11.



СКОРПИОН

